

**LUONTOSUHTEIDEN EKOLOGINEN VIISAUS MIKKO
KAMULAN ROMAANISSA *IKIMETSIEN SYDÄNMAILLA***

Joonas Komulainen
Maisterintutkielma
Jyväskylän yliopisto
Musiikin, taiteen ja
kulttuurintutkimuksen laitos
Kirjallisuus
Toukokuu 2021

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurintutkimuksen laitos
Tekijä Joonas Komulainen	
Työn nimi Luontosuhteiden ekologinen viisaus Mikko Kamulan romaanissa <i>Ikimetsien sydänmailla</i>	
Oppiaine Kirjallisuus	Työn laji Maisterintutkielma
Aika Toukokuu 2021	Sivumäärä 56
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tutkielmassa analysoin Mikko Kamulan esikoisteoksen <i>Ikimetsien sydänmailla</i> 2017 esittämiä luontosuhteita ja arvioin niiden sisältämää ekologista viisautta, joka tarkoittaa ihmisen ekologisesti ja sosiaalisesti kestäviä toimia. Teoreettisen taustan muodostavat ekokriittinen kirjallisuudentutkimustutkimus, ympäristöfilosofia ja ympäristösosiologia. Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella kriittisesti teoksessa esitetyjä luontosuhteita ja arvioida niitä suhteessa nykyisen ympäristökasvatuksen arvopohjaa.</p> <p>Tutkimusongelma kumpuaa primitivismistä ja erämaan myytin kritiikistä. Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella kriittisesti teoksessa representoituja luontosuhteita. Tutkimusongelman olen jakanut kahteen tutkimuskysymykseen:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Millaisia ekologisen viisauden piirteitä päähenkilöiden luontosuhteissa on?2. Mikä on päähenkilöiden suhde ekologiseen viisauteen? <p>Analyysin menetelmänä käytän teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä. Analyysiä kontekstualisoin folkloristiikan tutkimuksella. Tutkimuksen perusteella henkilöhahmojen luontosuhteissa on ekologisesti viisaiksi luokiteltavia piirteitä, kuten kunnioitus luontoa kohtaan, eläimien hyvä kohtelu, kohtuullisuus, kiinnostus luontoa kohtaan, yhteistyön arvostaminen ja oikeudenmukaisuuden puolustaminen. Luonto ymmärretään resurssina, joka näyttäytyy ensin rajattomana, mutta osoittautuu myös ihmisten väliseksi kilpailukentäksi. Saavutetusta vauraudesta ja tasapainosta huolimatta päähenkilöt kokivat huonommuuden tunnetta, kateutta ja katkeruutta.</p> <p>Ekologisesti viisas toiminta näkyy uteliaisuutena, kohtuullisuutena, oikeudenmukaisuuden puolustamisena ja luonnon rituaalisena kunnioittamisena. Viisas toiminta ei tule itsestään, vaan virheiden ja kasvun kautta, eikä yhteisön edun asettaminen oman edun edelle ole aina helppoa. Päähenkilöt käyttäytyä uhkarohkeasti ja ajattelemattomasti. Läheinen riippuvuus luonnosta aiheutti myös epävarmuutta ja luonnon keskellä asuminen ahdistavaa eristäytymistä. Itse luonto näyttäytyy teoksessa ihmisen elämän mahdollistajana, mutta myös vieraana ja vihamielisenä.</p>	
Asiasanat ekologinen viisaus, ekokritiikki, kirjallisuus, luonto, luontokokemus, luontosuhde	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	5
2.1	Luonto	5
2.2	Luontokokemus ja luontosuhde	7
2.3	Ekokriittinen tutkimus ja ympäristökasvatus	8
2.4	Ekologinen viisaus ja ekososiaalinen sivistys.....	10
3	EKOLOGINEN VIISAUS LUONTOSUHTEISSA	13
3.1	Heiskan luontosuhde	14
3.2	Tenhon luontosuhde	28
3.3	Varpun luontosuhde	39
4	PÄÄTÄNTÖ.....	50
	LÄHTEET.....	54

1 JOHDANTO

Suomalaiset ovat metsäkansaa niin henkisesti kuin taloudellisesti. Jokaisella suomalaisella on oikeus liikkua metsässä vahinkoa tai häiriötä aiheuttamatta. Suomen luonnonvaroista ollaan yleisesti ylpeitä ja monimuotoisuuden säilyttämisen eteen tehdään jatkuvasti töitä. Tärkeä yhteiskunnallinen kysymys on, millainen luonto metsineen tuleville sukupolville jää?

Kiinnostus luontoa kohtaan ja ihmisen suhteesta luontoon näkyy myös tutkimuksen kentällä. Suomen Metsämuseo Lusto tavoittelee Metsäsuhteiden Suomi 2035 -hankkeensa osana suomalaisen metsäsuhteen tallentamista Unescon kansainväliseen Elävän perinnön listaukseen. Hankkeen tavoitteena on tarjota tietoa metsäsuhteesta ja sen kehittämisestä kestävästä tulevaisuuden näkökulmasta. (Suomen Metsämuseo Luston tiedote 2021.) Suomalainen metsäsuhde on jo hyväksytty osaksi kansallista aineettoman kulttuuriperinnön listausta monimuotoisena ilmiönä, jota kuvaillaan Museoviraston esityksessä (13.11.2017) monien toimijoiden ja suhtautumistapojen sisällöiltään ristiriitaisiksi kokonaisuudeksi. Tämä on ymmärrettävää, koska eri ihmisillä on toisistaan poikkeavia näkemyksiä luonnonvarojen käyttämisestä ja luonnon merkityksistä. Luonnon monimuotoisuuden tukeminen ja metsänkasvatus ovat usein nähty kärjekkäimmissä puheenvuoroissa toisensa poissulkevinä menettelytapoina päätehakuiden takia. Menettelytapojen uudistaminen moniammatillisen yhteistyön kautta kuitenkin mahdollistaa vastakkaisiltakin vaikuttavien tavoitteiden sovittamisen yhteen, esimerkiksi jatkuvan kasvatuksen menetelmä tuo luonnon monimuotoisuuden säilyttämisen ja metsänkasvatuksen tavoitteet yhteen (Luonnonvarakeskuksen verkkosivut 2021).

Suomalaisten luontosuhde ja metsäsuhde ovat ajankohtaisia tutkimusaiheita, josta kertoo esimerkiksi Lustossa syksyllä 2020 ensimmäistä kertaa kokoontunut Metsäsuhdetutkimusverkosto, jossa suomalaiset metsäsuhdetutkijat esittelivät tekeillä olevaa tutkimustaan (Suomen Metsämuseo Luston tiedote 2020). Taide, ekologia ja ihmisen monimuotoinen luontosuhde – kohti yhteistä tulevaisuutta (2020–2022) on poikkitieteellinen tutkimushanke, jonka tavoitteena on tutkia ihmisten luontosuhteita, tarkastella kulttuurisia esityksiä luontosuhteista sekä tutkia niiden vastaanottoa (TAIDEKO-hankkeen verkkosivut). Metsäsuhteet yhteiskunnallisessa muutoksessa -hanke (2019–2022) puolestaan keskittyy

metsä- ja luontoammattilaisten, metsänomistajien sekä metsäalan instituutioiden metsäsuhteiden tutkimiseen ja metsäsuhteiden tulevaisuuskuviin arvioimiseen (Suomen Metsämuseo Luston verkkosivut, 2021).

Tutkimuskentästä hahmottuu nopeasti, että suomalainen luontosuhde ja metsäsuhde avaavat näkökulman lähestyä niin yksityisiä kuin institutioita. Keskusteluun metsien ja luonnon merkityksestä eivät myöskään osallistu pelkästään metsätalouden ja luonnontieteiden ammattilaiset, vaan lukuisien alojen tutkijat ja ammattilaiset. Luontosuhde-keskustelu kuuluu kaikille eikä vähiten suomalaisille nykykirjailijoille.

Tässä tutkimuksessa analysoin suomalaisessa spekulatiivisessa nykykirjallisuudessa esitettyjen luontosuhteiden ekologisen viisauden piirteitä. Ekologisella viisaudella tarkoitan kykyä toimia sellaisen arvopohjan mukaisesti, joka on ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä. Ympäristökeskustelussa ekologisen viisauden kautta voidaan tutkia ja kritisoida esimerkiksi länsimaista tarvehierarkiaa sekä kulutuskulttuuria. (Väyrynen 2019, 30; 125.)

Kulttuurituotteet muokkaavat merkittäväällä tavalla tietoa luonnosta ja ympäristön tilasta hyödyntäen monia lähestymistapoja, kuten luonnon myyttisyyden korostamista ja menneisyyteen suuntautumista (Hiltunen ym., 2020, 2). Nämä sisältötekijät ohjasivat myös tämän tutkimuksen aineistovalintaa, koska ajattelin menneisyyteen ja myyttisyyteen kurottavan aineiston sisältävän tietyytyypistä luontosisältöä. Tutkimusaineistona on Mikko Kamulan historiallinen fantasiaromaani *Ikimetsien sydänmailla* (2017). Esikoiskirjansa julkaisun yhteydessä kansanperinteen tutkija ja kirjailija Kamula mainitsi luontosuhteen yhdeksi hänen keskeisistä kiinnostuksenkohteistaan: ”Kiehtovinta oli voida tuoda esiin se, miten läheinen ja rikas luontosuhde meillä suomalaisilla on aikoinaan ollut.” (STT mediatiedote 2017.) *Ikimetsien sydänmailla* on historiallinen fantasiaromaani, jonka tarinan keskiössä on 1400-luvun Savossa, Leppävirralla, asuva kaskiviljelijän perhe. Kolmen lapsen näkökulmista kerrottu tarina kattaa yhden vuoden tapahtumat. Kamulan mukaan fantasian elementit kumpuavat teoksessa suomalaisesta mytologiasta ja kerronnassa hän on tavoitellut autenttista historiallista otetta (Kukkoaho 2017).

Tutkimusongelma kumpuaa menneisyyteen ulottavasta tutkimusaineistosta ja primitivismin kritiikistä. Primitivismi tarkoittaa käsitystä, jossa evolutiivisilta ominaisuuksiltaan ihminen on lajina juuri metsästäjä-keräilijä, joka elämänmuodoltaan on myös ekologisesti ja sosiaalisesti kestävin yhteisötyyppi (Korteniemi 2009, 196; 173). Tästä näkemyksestä juontuu myös käsitys alkuperäiskansojen luontosuhteesta välittömänä,

kunnioittavana ja kestäväenä. Tästä syystä on tärkeää tarkastella kriittisesti kertomuksia esimodernista elämästä. Millaisia merkityksiä luontosuhde saa teoksessa ja millaista viisautta se voisi nykylukijalle tarjota? Tutkimusongelman olen purkanut kahteen tutkimuskysymykseen:

1. Millaisia ekologisen viisauden piirteitä päähenkilöiden luontosuhteissa on?
2. Mikä on päähenkilöiden suhde ekologiseen viisauteen?

Hypoteesinani on, että teoksessa tarkoituksellisesti korostetaan ekologista viisautta osana esimodernia yhteisöä, jonka läheinen luontosuhde ilmentää ennen kaikkea kunnioitusta luontoa kohtaan. Hypoteesini perustuu primitivismiin näkemyksiin ihmisen alkuperäisestä paikasta osana luontoa. Teoksessa esitetyt kaskiviljelijät eivät ole samassa mielessä osa luontoa, kuten metsästäjä-keräilijät, mutta monet perinteet ilmentävät teoksessa kunnioittavaa suhtautumista vanhaan elämäntapaan. Yhteisöllisyys, tasapaino luonnon kanssa ja kohtuullisuus ovat keskeisiä esille nousevia ekologisen viisauden piirteitä. Henkilöhahmojen suhde ekologiseen viisauteen voi myös osoittautua yksipuolisen ongelmattomaksi.

Tutkimusmenetelmänä on teoriaohjaava sisällönanalyysi (ks. esim. Silvasti 2014, 43–44), jonka toteuttamista kuvailen seuraavaksi. Ensimmäisenä valitsin tutkimusaineiston, tutkimuksen aiheeksi luontosuhteen ja laajasta näkökulmasta teoreettiseksi viitekehyyksi ekokriittisen tutkimuksen. Tämän jälkeen ensimmäisellä lukukerralla hahmottelin kokonaiskuvan teoksesta. Teoreettista viitekehystä rajaamaan valitsin ekologisen viisauden käsitteen, joka toistui ympäristöfilosofian ja ympäristösosiologian tutkimuskirjallisuudessa. Käsitteen tarjoaman näkökulman kautta luin tutkimusaineiston uudestaan huolellisesti läpi lukupäiväkirjaa pitäen. Lukupäiväkirjaan merkitsin tutkimusaineistosta päähenkilöiden keskeisiä luontokokemuksia ja muita ekologiseen viisauteen liittyviä sisältöjä.

Aiemmin tässä luvussa olen esitellyt tutkimukseni lähtökohdat luomalla katsauksen luontosuhteiden tutkimuksen kenttään ja esittelemällä keskeisimmät käsitteet, tutkimusaineiston, tutkimuskysymykset sekä kuvailut tutkimuksen metodin. Tutkielman toisessa luvussa koostan tutkimuksen teoreettisen viitekehyyksen ja tarkastelen keskeisimpien käsitteiden määritelmiä. Analyysin olen jakanut kolmeen alalukuun päähenkilöiden mukaan, jotka samalla toimivat kerronnan henkilöfokalisoina. Analyysi etenee henkilöhahmoittain kronologisessa järjestyksessä. Menettelyn tavoitteena on hahmottaa päähenkilöiden

luontosuhteissa mahdollisesti tapahtuvia muutoksia ja tapaa, jolla ekologinen viisaus ilmenee eri vaiheissa tarinaa. Päätäntöluvussa tarkastelen analyysin tuloksia ja vertaan niitä hypoteesiini. Arvioin myös tutkimuksen onnistumista ja esitän mahdollisuuksia jatkotutkimukselle.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Tässä luvussa esittelen tutkimuksen teoreettisen viitekehysten ja määrittelyn analyysin keskeisimmän käsitteen, ekologisen viisauden. Ensimmäiseksi tarkastelen luonnon, luontokokemuksen ja luontosuhteen määritelmiä. Tämän jälkeen luon katsauksen ekokriittisen kirjallisuudentutkimuksen kenttään ja ympäristökasvatuksen näkökulmiin tutkimuksen teoreettisen viitekehysten muodostamiseksi. Luvun lopuksi tarkastelen ekologisen viisauden määritelmää ympäristöfilosofian ja ympäristösosiologian tutkimuskirjallisuuden pohjalta.

2.1 Luonto

Luonnon määritelmää on syytä tarkastella, koska siten voimme ymmärtää ihmisen luontosuhteen kohteen. Luonto on suomen kielessä johdettu luoda-verbistä ja merkinnyt kristinuskon luomistyön tulosta, eli luomakuntaa (Häkkinen 2012, 74). Kielitoimiston verkkosanakirja tarjoaa sanalle luonto seuraavan määritelmän:

1. maaperä sekä vesi- ja ilmakehä kasveineen ja eläimineen vars. vain vähän t. ei ollenkaan ihmisen muokkaamana elinympäristönä; luomakunta.
 - a. luonnonvoimista.
 - b. elämää ylläpitävistä tekijöistä, voimista; luonnonjärjestys, luonnonlait.
2. ihmisen ominaisuuksista.
 - a. ihmisen (luonteen synnynnäinen) peruslaatu
 - b. itsetunto, rohkeus, sisu.

(Kielitoimiston sanakirja 2020.)

Nykyisessä kielenkäytössä sanaa voisi luonnehtia neutraaliksi, mutta sanasta tehdyt johdokset, kuten luonnollinen ja luonnonmukainen, ohjaavat merkitystä puhtauteen, aitouteen, terveellisyyteen tai muuhun positiiviseen mielikuvaan. Nimittämällä jotain luonnolliseksi voidaan myös normalisoida epämiellyttävää asiaa.

Sanakirjamääritelmässä rinnakkain ovat luonnon kolme merkitystä: kaikki oleva, luontoympäristö ja ihmisen sisäinen luonto tai peruslaatu. Määritelmä esittää myös ihmisen muokkauksen asteen yhdeksi osatekijäksi. Yksiselitteisimmin luontoa ovat eliöt, ympäristöt ja ilmiöt, jotka syntyvät ja ovat olemassa ilman ihmisen myötävaikutusta. Ympäristötieteilijä Risto Willamo (2005, 170) pohtii väitöskirjassaan luonnon tavanomaisia käyttöyhteyksiä ja toteaa ilmausten kuten luontoretki korostavat luonnon olevan jossain missä ihminen ei ole ainakaan jatkuvasti. Tällä Willamo (2005) katsoo olevan luontokäsitystä kaventavia seurauksia, vaikka olemme jatkuvasti biologisten prosessien kautta vuorovaikutuksessa luonnon kanssa.

Luonnon vastakohtana puolestaan pidetään yleisesti ihmisen muokkaamaa tai rakentamaa ympäristöä, kuten kaupunkeja, joissa ihmisen vaikutus ovat havaittavissa ja tunnistettavissa joka suunnassa monin tavoin. Myös kulttuuri ja ihmisen tietoisuus on erilaisissa filosofioissa pyritty erottamaan luonnosta. Kirjallisuustieteilijä ja kulttuurintutkija Raymond Williams (2003, 55) mainitsee luontokäsityksen muuttuneen luonnontieteiden ja teollistumisen kehittyessä merkittävästi suuntaan, jossa luonto on kaikkea muuta kuin ihmistä tai ihmisen muokkaamaa. Onkin tärkeätä pohtia, millaista on vähän tai ei ollenkaan ihmisen muokkaama luonto tai luonnollinen. Ovathan ihmiskunnan, erityisesti länsimaisen kulutukseen perustuvan elämäntavan, vaikutukset luontoon koko planeetan laajuudella tiedostettu jo hyvin pitkään aikaa. Ajatus planetaarisessa ajanlaskussa ihmisvaikutuksen eli antroposeenin aikaan siirtymistä virisi liki 20 vuotta sitten. Ongelmana ei vaikuta kuitenkaan olevan vaikutusten laajuuden tiedostamisen, vaan kaikkia osapuolia tyydyttävän määritelmän laatimiseen liittyvät haasteet, jotka juontuvat kysymyksen kompleksisuudesta. (Lummaa 2017, 71.)

Luonnon ja ei-luonnon rajaa voidaan siis hahmottaa jatkumona ennemmin kuin jäykkänä dualismina. Luonnonmukaisuuden asteeseen vaikuttavat kohteen havaittavuus, muutoksen voimakkuus ja muutoksen tarkoitusperä. Myös havaintojen laatu suhteutuu ihmisen aiempiin kokemuksiin tilanteisesti, joten sama kohde voi tuottaa eri ihmisille hyvin erilaisia kokemuksia luonnollisuuden asteesta. Ihmisen koneilla tekemät muutokset, kuten rakentaminen, metsien avohakkuut ja maaperän muokkaaminen, ovat helpommin määriteltävissä luontoon kuulumattomiksi, mutta ajan kuluessa ja eliöstön vakiintuessa ihminen voi kiintyä muokattuun paikkaan ja nähdä sen luontoon kuuluvana. (Willamo 2005, 162; Williams 2003, 56.) Tästä voi olla esimerkkinä mielikuva miellyttävästä, helpokulkuisesta ja valoisasta talousmetsästä.

Luonnon olemus ja luonnollisuuden suhteellisuus unohtuvat usein arki ajattelussa, koska arki ajattelu on usein reaktiivista ja vertailukohta puuttuu kokonaan. Tämä voi johtua luontoon

liittyvien kokemusten yksittäisyydestä ja hajanaisuudesta. Säännöllisiä luontohavaintoja tekevät ihmiset voivat osata sanoa lyhyen aikavälin muutoksista arvioita ja esimerkiksi kirjoitettuun luonnonhistoriaan tutustumalla voidaan kartuttaa tietoa muutoksista, joita yksilön ei ole mahdollista havainnoida. Luonto voidaan perusolemukseltaan todeta muutokseksi, jossa ihminen on osallisena muutoksessa sekä tekemässä määritelmiä muutoksen laadusta. (Willamo 2005, 167–168.)

2.2 Luontokokemus ja luontosuhde

Luontokokemus ja luontosuhde ovat tässä tutkielmassa käsitteitä, joiden avulla jäsenän henkilöahmojen suhdetta luontoon. Luontosuhdetta tarkasteltaessa on tärkeitä kysyä, kokeeko ihminen kuuluvansa osaksi luontoa ja huomioidaanko suhde itsensä ulkopuoliseen luontoon vai lisäksi omaan sisäiseen luontoon? Nykypäivänä ihminen voi asemoida itsensä osin tai kokonaan luontoon kuulumattomaksi, koska ihmisten erityislaatuisuutta korostetaan ja luontosuhteiden tarkastelu suunnataan ihmisen tiedolliselle tasolle. (Willamo 2005, 179.) Tällainen ajattelu voi vahvistaa eron kokemusta, jos myös luonnonympäristöjen katsotaan olevan muualla. Kokonaisvaltaisessa näkemyksessä puolestaan ihminen on osa luontoa ja luonto on osa itseä. Tämän oivalluksen Willamo (2005, 181) esittää tärkeäksi lähtökohdaksi onnistuneeseen ympäristökasvatukseen.

Luontosuhde on altis muutoksille, mutta se myös on myös luonteeltaan pysyvämpi. Kasvatustieteen professori Joy A. Palmerin (1998, 133) mukaan toistuvat positiiviset luontokokemukset nuoruudessa ennustavat tiedostavampaa luontosuhdetta aikuisiällä. Luontosuhteeseen rakentuminen ei myöskään rajoitu vain luontokohteisiin, vaan siihen liittyvät niin rakennettu, sosiaalinen kuin kulttuurinenkin ympäristö (Cantell ym. 2020, 164). Luontosuhteen voi ajatella muovautuvan toisiaan seuraavien luontokokemusten kautta. Luontosuhde on myös käsitteellinen työkalu ihmisen maailmassa olemisen tarkasteluun.

Ihmisen luontosuhdetta voidaan hahmottaa merkityksellisten luontokokemusten kautta. Merkityksellisellä tarkoitan tässä tutkielmassa luontokokemusten sisältämää oppimisen mahdollisuutta. Merkityksellisessä kokemuksessa aiempi asennoituminen, mielentila, aistilliset havainnot yhdistyvät tilanteisesti luontoympäristöön tai luontokappaleeseen ja tuottavat uutta ymmärrystä. Merkitykselliseksi tulevat luontoympäristön kohteiden kanssa koettu yhteys ja vuorovaikutus. (Salonen 2010, 54–58.)

2.3 Ekokriittinen tutkimus ja ympäristökasvatus

Tutkimukseni teoreettinen tausta rakentuu ekokriittisen kulttuurintutkimuksen pohjalle. Humanistisen ympäristötutkimuksen professori Greg Garrardin (2012, 5) mukaan ekokriittinen tutkimus on sen laajimmassa määritelmässä tutkimusta inhimillisen ja ei-inhimillisen suhteista, kriittisestä näkökulmasta käytyjä neuvotteluja luonnon merkityksestä. Suomalaiset ekokriittiset kirjallisuudentutkijat Toni Lahtinen ja Markku Lehtimäki (2008) esittävät, että termiä ekokritiikki käytti ensimmäisen kerran William Ruckert vuonna 1978 julkaistussa artikkelissa kirjallisuudentutkimuksen ja ekologian yhteyksistä. Termi kuitenkin vakiintui tutkimussuunnan yhteiseksi nimittäjäksi vuonna 1996, kun ensimmäinen ekokriittisen kirjallisuudentutkimuksen artikkeliantologia *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology* julkaistiin yhdysvaltalaisen Cheryll Glotfelty ja Harold Frommin toimittamana (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 12–13). Glotfelty (1996, xviii) esittää kokoelman johdannossa ekokritiikin määritelmäksi kirjallisuuden ja fyysisen ympäristön suhteen tutkimukseksi.

Ekokritiikin keskeisten teorioiden luojat pitivät tutkimuksen keskiössä ekologista viisautta ja pyrkimystä ekologisempaan käyttäytymiseen. Ekokritiikin synty ajoittuu ympäristöheräämisen aikaan 1970-luvulla ja on viiden vuosikymmenen aikana kehittynyt monitieteiseksi tutkimusalaksi. Ekologisen viisauden ja ympäristölle kestävänsä kasvatuksen pohjana toimii ekologinen lukutaito ja jopa ympäristövalistus, jota ekokritiikot pyrkivät edistämään. (Lahtinen 2012, 81.)

Ekokriittisen tutkimuksen tavoitteena pidetään myös voimakkaan ihmiskeskeisen maailmankuvan ja utilistisen luontonormin kyseenalaistaminen (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 21). Ihminen on esimerkiksi toistuvasti esitetty romanttisissa luontokuvauksissa pienenä ja häviävänä ikuisen luonnon rinnalla, mutta nykypäivänä tiedetään Maapallon resurssien hupenevan ja kulutuksen olevan moninkertaisella tasolla planeetan kantokykyyn nähden. Luontoon on liitetty ehtymättömyyden ja muuntautuvuuden myyttiä siinä määrin, että ihmisen toimet ovat aiheuttaneet peruuttamatonta haittaa ympäristölle, joista laajimpana voidaan pitää ilmastonmuutosta.

Ekokriittisen kirjallisuudentutkimuksen emeritusprofessori Lawrence Buellin (1995, 7–8) näkemyksen mukaan ekokriittisen kirjallisuudentutkimuksen tulisi painottaa ei-fiktiivisiä tekstejä. Lahtinen ja Lehtimäki (2008) kritisoivat tätä näkemystä ja argumentoivat, että myös fiktiiviset tekstit sisältävät inhimilliseen ja ei-inhimilliseen liitettyjä arvoja. Lisäksi toteavat

ympäristötekstikään eivät viesti samanlaisia tai oikeita arvomaailmoja. Jako myös rajoittaisi ekokriittisen tutkimuksen aineistoa ja yksipuolistaisi tutkimuksen kenttää. (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 17–18.)

Garrard peräänkuuluttaa rajoittamisen tarpeettomuutta ja ulottaa käsittelyn kirjallisuuden lisäksi muihin kulttuurituotteisiin. Hän esittää, että esimerkiksi Rachel Carsonin klassikkoteoksen *Hiljaisen kevään* (1962) arvo yhteiskunnalliseen keskusteluun oli esitellä torjunta-aineiden laajamittaisesta käytöstä johtuva ekokatastrofi laajemmalle yleisölle. (Garrard 2012, 6.) Suomalaisessa ekokriittisessä tutkimuksessa on kehkeytynyt lukuisia tutkimuksia, esimerkiksi suosituksi kirjallisuuden genreksi nousseesta ilmastofiktiosta ja sen esittämistä ekodystopioista. (ks. esim. Isomaa & Lahtinen 2017.) Spekulatiivisen fiktion mahdollisuudet käsitellä ympäristöongelmia ja luonnon merkityksiä on tutkijoiden piirissä todettu, joten uskon että myös fantasiakirjallisuudella on sijansa luontosuhteiden tutkimisen kannalta. On myös todettu, että fiktiivisten tarinoiden on mahdollista vaikuttaa lukijoihinsa tai katsojiinsa, esimerkiksi ekokatastrofien kuvaukset voivat saada aikaan ihmisiä havahtumaan ilmastonmuutoksen ongelmiin (Cantell, Aarnio-Linnavuori & Tani 2020, 145). Seuraavaksi esittelen ympäristökasvatuksen näkökulman, joka yhdistää ekokriittisen tutkimuksen teorian ja ekologista viisauden tutkimisen toisiinsa.

Ympäristökasvatuksella tarkoitetaan kasvatustyötä, jonka tarkoituksena on ympäristötietoisuuden lisääminen, kestävään elämäntapaan opettaminen ja positiivisten luontokokemusten tarjoaminen. Ympäristökasvatus on osa valtakunnallisia opetussuunnitelmia ja ympäristönsuojelujärjestöjen toimintasuunnitelmia. (Cantell ym. 2020, 102.) Kuitenkaan kasvatuksen ei tässä yhteydessä katsota rajoittuvan formaaleihin oppimisympäristöihin ja suunnitelmalliseen opettamiseen, vaan kasvatus on hyvin lähellä vuorovaikutusta. Eron tekona voidaan pitää eri tahojen sitoutumista ympäristökasvatuksen tavoitteisiin. (Willamo 2005, 21.) Ympäristökasvatus vaikuttaa keskittyvän paljon positiivisten luontokokemusten tarjoamiseen ja luonnossa koettaviin elämyksiin, joilla katsotaan olevan keskeinen merkitys varhaisen luontosuhteen kehittymisessä. Ympäristökasvatuksen avulla pyritään myös hahmottamaan ihmisen roolia ekosysteemin osana ja ihmisen valintojen merkitystä kestäväan elämäntavan osana. (Cantell 2004, 23–24.) Tutkimukseni liittyy ekokriittisen tutkimuksen ja ympäristökasvatuksen ytimessä olevaan kestäväan elämäntavan tavoitteluun tarkastelemalla ekologista viisautta kaunokirjallisuudessa.

2.4 Ekologinen viisaus ja ekososiaalinen sivistys

Aloitan analyysin kannalta keskeisimmän käsitteen määrittelemisen viisauden käsitteen analysoimisella. Tämän jälkeen laajennan näkökulmaa ympäristöfilosofian ja ympäristösosiologian käsityksiin ekologisesta viisaudesta. Ympäristöfilosofi Kari Väyrynen (2019, 38–39) esittää viisauden olevan valmiutta tutkia asioita uusista näkökulmista ja samalla hyväksyä oman tarkastelutavan rajallisuus ja epävarmuus. Viisauteen hän katsoo liittyvän arvorationaalisen suuntautuisen, joka tarkoittaa yksilön toimintaa ohjaavaa perimmäistä arvopohjaa. Viisaus on kokonaisvaltaista siinä mielessä, että se ei ole erillään tunteista ja kokemuksista, vaan viisas ihminen on valmis arvioimaan normatiivisia ihanteita ja tarvittaessa kyseenalaistaa niitä. Ekologinen viisaus on ympäristöfilosofian tapa osallistua keskusteluun määrittelemällä hyvän elämän keskeisimpiä arvoja ja kyseenalaistaa nykyisen kulutukseen perustuvan elämäntavan normit. (Väyrynen 2019, 57.)

Kasvatusfilosofi Veli-Matti Värri (2018, 108–109) esittää, että nykyisen kasvatustajattelen tulisi ylittää antroposentrismin, eli ihmiskeskeisyys, ja palauttaa tiedostava luontosuhde kasvatukseen. Palauttaminen viittaa vahvasti Värriin näkemykseen, että joskus vallinnut alkuperäinen luontoyhteys, tai luontoykeys, on tiedostanut ihmisen riippuvaisuuden luonnosta ja nähnyt ihmisen osaksi luontoa, sekä nykyinen kulutuskeskeinen yhteiskunta on sen kadottanut. Väite kytkeytyy myös tutkimusongelmaan, millaisia merkityksiä esimoderni luontosuhde saa nykypäivänä. Onko niissä alkuperäistä viisautta tarjota viheliäisten ympäristöongelmien ongelmien aikana?

Ihmiskeskeisyyden ylittäminen on mahdollista sivistyksen kautta, jolloin muodostunut moraalijäsen kykenee toimimaan vastuullisuuden, oikeudenmukaisuuden ja kohtuullisuuden hyveiden mukaisesti myös haastavassa tilanteessa. Kohtuullisuuden noudattamisen tuottaman nautinnon voi myös nähdä vaihtoehtona jatkuvaan kuluttamiseen perustuvalla nautinnolla. (Värri 2018, 124–126.) Värriin ajattelussa ekologinen viisaus tuottaa lopulta yksilölle subjektiivisen onnellisuuden tunteen.

Värriin näkemyksissä ekologisesta viisaudesta on hyvin paljon yhteneväisyyksiä ekososiaalisen hyvinvointitutkimuksen dosentin Arto O. Salosen (2013, 42–43, 49) näkemyksiin ekososiaalisesta sivistyksestä, jonka lähtökohtana on ekologisen ja sosiaalisen yhteenkietoutuneisuus nykypäivän kompleksissa ympäristöongelmissa ja ongelmien ratkaisuisissa. Ekologisen sivistyksen arvoperustan muodostavat käsikkäin kulkevat oikeudet ja

vastuut hyvän elämän tavoittelussa, jotka perustuvat ekologiselle kestävyydelle ja globaalille oikeudenmukaisuudelle. Ekososiaalisen sivistyksen mukaan talouden ja yhteiskunnan järjestelmän ei pidä perustua kasvavalle kulutukselle, vaan keskittyä ensisijaisesti ekologisesti kestäväan perustarpeiden tyydyttämiseen. Sosiaalinen sivistys tarkoittaa ihmisten tahtoa toimia tavoilla, jotka takaavat kaikille ihmisille, tulevat sukupolvet huomioiden, ihmisarvoisen elämän ja tasavertaisen mahdollisuuden hyvän elämän tavoitteluun. Hyvän elämän Salonen hahmottaa subjektiivisen onnellisuuden kautta, jossa perustarpeiden täyttämisen jälkeen on mahdollisuus etsiä onnellisuutta esimerkiksi kulttuurin, sosiaalisten suhteiden ja hengellisen elämän kautta. Ekologinen sivistys tarkoittaa puolestaan ymmärrystä ekosysteemien hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä. Huoli sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta ja ekosysteemien hyvinvoinnista muodostavat ekososiaalisen tietoisuuden. (mp.)

Suomalaiset ovat monessa mielessä avainasemassa ekososiaalisen sivistyksen levittämisessä ja globaalien sivistysprojektin onnistumisessa. Suomalaiset saavat nauttia monin tavoin luonnon tarjoamasta hyvinvoinnista, mutta toisaalta suomalaisten elämäntapa on yksi luonnonvaroja eniten kuluttavista. Suomalainen hyvinvointi perustuu pitkälti kuluttamisen tuomaan materiaaliseen hyvinvointiin, vaikka mahdollisuuksia aineettoman hyvinvoinnin saavuttamiseen on tarjolla. Onkin erityisen tärkeää kysyä, miten perustarpeet määritellään ja millä keinoin perustarpeet on mahdollista täyttää? Kulutustottumusten kohtuullistaminen tasa-arvoistaisi ihmisiä ja vähentäisi hyvinvoinnin ekologista jalanjälkeä. Ekososiaalisen sivistyksen ytimessä on onnellisuuden kokemisen henkisen puolen rajattomuus perustarpeiden täyttämisen jälkeen. (Salonen 2013, 58–59.)

Suomessa on tehokas koulutusjärjestelmä, jonka avulla ekososiaalista tietoisuutta voidaan jakaa onnistuneen ympäristökasvatuksen avulla. Huomio olisi suunnattava enemmässä määrin tiedon ja käsitteiden tasolta päivittäisiin valintoihin, jotka sitovat ihmiset sosiomateriaalisiin ketjuihin. Usein nämä ketjut katoavat hahmotuskentän ulkopuolelle tai jäävät kiireen ja kapeakatseisen halujen tyydyttämisen takia huomiotta. Tietyn vaateen tai elektroniikan ostaminen voi kytkeä suomalaisen lapsityöhön, vaikka moraalisesti ei lapsityötä hyväksyisikään. Tämä kytkeytyy osaltaan ongelmaan, jossa ajatuksemme ja arvopohjamme ennustavat huonosti päivittäisten toimiemme todellista kestävyyttä. (Salonen 2013, 56; Willamo 2005, 180.)

Salosen laatima ekososiaalisen sivistyksen arvoperusta tunnistaa ihmisten riippuvuuden toisistaan ja luonnon monimuotoisuudesta niin globaalisti kuin paikallisesti. Tämän

arvoperustan saavuttaminen vaatii inhimillistä kasvua, yhteisöllisyyttä ja empatiakykyä. Planeetan ja ihmiskunnan tulevaisuus olisi nähtävä kestävämmän globaalina yhteistyönä kuin kilpailuna eri ihmisryhmien välillä. Nykytilanteessa kestävämmän näyttäytyvät erityisesti vauraan vähemmistön toimet, jotka kuluttavat resursseja ensisijaisesti kaikkein köyhimmältä osalta väestöstä. Vauraan väestöosan ekologinen sivistymättömyys ja nykyisen elämäntavan kestävämmä johtavat väistämättä tulevien sukupolvien elämänmahdollisuuksien kaventumiseen. Kuitenkin tapoja oikeudenmukaisuuden palauttamiseen on aktiivisesti etsittävä. (Salonen 2013, 48; 53; 57.)

Länsimaista luontosuhdetta luonnehditaan ekologien toimesta usein erkaantuneeksi tai luonnosta vieraantuneeksi (ks. esim. Värri 2018; Willamo 2005). Ratkaisua mutkistuviin ympäristöongelmiin ja kestävyyskriisiin odotetaan passiivisesti teknologiasta, joka korvaa vanhat energianlähteet tai hyödyntää tunnettuja luonnonvaroja entistä tehokkaammin. (Värri 2018, 14–15.) Teknologian kehittyminen on kuitenkin vain osa kompleksisen ongelman ratkaisua ja ennen kaikkea yksittäisten ihmisten osallisuutta ja vastuuta tulisi korostaa.

Luvussa esitetyn kirjallisuuskatsauksen perusteella ekologinen viisaus voi ilmetä esimerkiksi ymmärryksenä, tietona, taitoa, luovuutena, epävarmuuden sietämisenä ja empatiana. Ekologisesti viisauteen liittyviä arvoja ovat epätietoisuus, yhteisöllisyys, hengellisyys, kohtuullisuus, oikeudenmukaisuus sekä kaikkien ihmisten ja kaiken luonnon kunnioittaminen itsearvoisena. Viisaina voidaan pitää toimintaa, joka on elämää kunnioittavien ja hyvinvointia edistävien arvojen mukaista. Kasvu viisauteen voi olla seurausta omien virheiden huomaamisesta ja hyvien esikuvien seuraamisesta. Yllättävässäkin tilanteessa ihmisen toiminnan ei tulisi olla hänen tunteidensa ja arvojen vastaista. Samoin omien kykyjen rajat olisi tärkeää tunnustaa herkästi ja olla avoin kasvamaan. Ekologista viisautta voidaan lähestyä tämänkaltaisten kehittelyjen kautta. Perustan seuraavan luvun analyysin tässä alaluvussa esittelemiini ekologisen viisauden piirteisiin.

3 EKOLOGINEN VIISAUS LUONTOSUHTEISSA

Tässä luvussa analysoin päähenkilöiden luontosuhteiden sisältämää ekologista viisautta, jolla vastaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen. Toiseen tutkimuskysymykseen vastaan arvioimalla luontosuhteiden sisältämää ekologista viisautta. Tarinan päähenkilöt ovat kaskiviljelijä Juko Rautaparran lapset Heiska, Varpu ja Tenho. Kerronnan näkökulma vaihtuu päähenkilöiden välillä, eli kerronnassa hyödynnetään vuorottelevia henkilöfokalisioijia. Tarinan miljöö on 1400-luvun Savon erämaa ja Rautaparran maatila on tapahtumien keskus. Vuoden ajan tarina seuraa vuodenvaihtumisen rytmittämiä tilan töitä, jotka liittyvät viljelyyn, metsästykseseen, kalastukseen ja karjanhoitoon. Tärkeässä osassa ovat myös juhlat, kuten vuoden päättävä köyri, kaadetun karhun kunniaksi järjestettävät karhunpeijaiset ja alkukesän Ukon vakkajuhlat, jonne sadat lähiseudun asukkaat kokoontuvat anomaan Ukolta sateita satoa kasvattamaan.

Tarinan alussa Rautaparran perheen elämä Leppävuiran rintamailla vaikuttaa vakiinnuttaneen tasapainon. Perheen tilalla on kotieläimiä ja viljelykset ovat sinnikkään työn tuloksena alkaneet tuottaa perheelle turvallisen toimeentulon. Teoksessa kuvaillaankin tarkasti keskiaikaista elämää, jonka omavaraisuuden aste on korkea. Viljelyn ja kotieläinten lisäksi harjoitetaan kalastusta, metsästystä ja keräilyä. Kaupankäynti ja tavaroiden vaihtaminen on vähäistä, koska savolaisten, karjalaisten ja lappalaisten välejä kiristävät vanhat verivelat sekä erimielisyydet rajaseudun maiden käyttöoikeuksista. Perheeseen kuuluvat isä Juko ja tämän uusi vaimo Mateli, joka on tarinan alussa viimeisillään raskaana. Uusi lapsi, Mielo, on toivottu lisäys perheeseen, mikä kertoo tilan kantokyvyn vakiintumisesta.

Kuusi vuotta aiemmin perhettä kohtasi menetys, kun Jukon ensimmäinen vaimo kuoli kulkutautiin. Äidin menetys vaikutti raskaasti perheeseen, erityisesti vanhempiin lapsiin, Heiskaan ja Varpuun, jotka ovat tarinan alkaessa aikuisuuden kynnyksellä. Nuorempi Tenho ei täysin muista äitiään ja onkin läheisempi Matelille. Parempaan elämään toivossa Juko on johdattanut perheensä asumaan Leppävuiran erämaahan. Uuden tilan raivaaminen on vaatinut veronsa ja ensimmäisten vuosien aikana perhettä on koetellut niukkuus. Toivoa ovat tuoneet uuden asuinpaikan tuoma turva ja mahdollisuus uuteen alkuun. Lisäksi muiden Leppävuiralla asuvien perheiden tuki on mahdollistanut asettumisen erämaahan. Teoksen tarina alkaa

saunasta, jossa Mateli on synnyttämässä Mielo-vauvaa. Raskaus on loppuvaiheiltaan sattunut viljelijöille työlääseen sadonkorjuun aikaan. Emännän vastuiden jakaminen perheen kesken on kasvattanut entisestään toisten työmäärää.

Vuoden aikana perhe kohtaa vastoinkäymisiä, kun lappalaisnoidan nostama karhu hyökkää tilalle. Ongelmia aiheuttaa myös epäoikeudenmukainen veronkerääjä Ikäheimonen, joka vartijoineen uhkailee Jukon perhettä ja asettaa kohtuuttoman korkeat maksut tilalle, jonka asukkaat ovat kärsineet puutetta monta vuotta. Lisäksi karjalaisten heimon erämiehet suuntaavat partioretkensä toistuvasti Leppävirran erämaille ja ahdistelevat sen asukkaita vihamielisissä aikeissa.

Tutkimusaineisto on tyylilajiltaan historiallista fantasiaa. Historiallista autenttisuutta löytyy teoksessa elinkeinojen ja elintapojen kuvailussa sekä monet teoksessa esiintyvistä paikoista on luotu todellisten sijaintien perusteella, kuten esimerkiksi Ukonlahti ja Olavinlinna. Fantasian elementit pohjautuvat suomalaisen kansanuskon myytteihin. Kodinhaltijat, luonnonhaltijat, henget, maahiset ja monet muut olennot kuuluvat tarinan maailmaan. Erityisen läheinen suhde haltijoihin on syrjäisillä seuduilla, jonne kristinusko ei ole ulottunut kieltämään kanssakäymistä haltijoiden kanssa. Kansanuskon ja kristinuskon katsotaan olleen vaihtoehtoiset elämänstrategiat tällä aikakaudella, joskin kristinusko edusti auktoriteettia ja valtakunnan virallista kantaa (Pulkkinen 2014, 15).

3.1 Heiskan luontosuhde

Heiska on perheen vanhin poika ja tehnyt kesän ajan aikuisen miehen työmäärään isänsä rinnalla. Uuden elämän aloittaminen Leppävirralla on vaatinut Heiskalta paljon nopeaan tahtiin, mutta hän on vahvistunut raskaassa työssä. Lisäksi Heiska on oppinut taitavaksi rakentajaksi tilan rakennustöissä, jopa isäänsäkin taitavammaksi. Hän on tehnyt kuuliaisesti töitä sekä harjoitellut jousiammuntaa, jotta pääsisi mukaan miesten syksyiselle eräretkelle. Mielon nimenantojuhlassa Juko ilmoittaakin, että myös Heiska lähtee eräretkelle mukaan. Heiska on haaveillut tästä jo pitkään ja hänen odotuksensa ovat korkealla. Juko yrittää kuitenkin hallita poikansa odotuksia ja varoittaa tätä jälleen metsästyksen vaaroista:

Heiska otti jousensa ja koetti varovasti jännittää sitä. Hän irvisti tuntiessaan vihlausun ranteessaan, joka oli kipeytynyt liiallisesta sirpin käsittelystä. Isä oli ollut hänelle armoton. Kun Heiska ei ollut jaksanut enää heiluttaa sirppiä, oli isä komentanut hänet riihen parsille ahtamaan lyhteitä. Kun riihessä leijailevat pienet roskat olivat saaneet hänen silmänsä vuotamaan, oli hän siirtynyt jauhamaan jyviä käsikivillä. Sitten isä oli antanut hänelle varstan käteen ja käskenyt takaisin riiheen puimaan viljaa. Välillä oli pitänyt käydä niityllä heinätöissä ja metsässä keräämässä lampaille lehdeksiä. Kun Heiska oli ollut niin väsynyt, ettei ollut jaksanut tehdä muuta, oli hän saanut kylvää uutta viljaa tai pitää riihessä kipinävahtia. Vähitellen syksyn työt olivat kuitenkin tulleet tehdyiksi.

”Näytät oikealta erämieheltä”, Tenho sanoi katsoen Heiskan jousta ihailevasti. ”Olet varmasti innoissasi.”

”Totta kai. Olen odottanut tätä koko kesän”, Heiska myönsi ja ravisteli rannettaan. ”Tosin pelkäsin jo välillä, että kun tämä päivä vihdoin koittaa, ei minusta olekaan lähtemään matkaan.”

”Aiotko pyytää ison eläimen?” Tenho kysyi välittämättä Heiskan huomautuksesta. ”Vaikka hirven tai otson.”

”Jos poika saa saaliiksi minkä tahansa oravaa suuremman eläimen, niin se on jo hyvä saavutus”, isä nauroi mutta vakavoitui sitten. ”Konttioiden kanssa ei ole leikkimistä. Teidän on parasta muistaa, mitä Ihalempisen pojalle kävi vuosi sitten. Mutta tietenkin olen puhunut siitä Heiskalle jo niin monta kertaa, että hän kyllä ymmärtää.” (*IS*, 36–37.)

Heiskan odotukset retkeä kohtaan ovat korkealla. Metsästys toimii sivutoimena viljelylle perustuvalla elinkeinolla ja on miehille tarkoitettu yksinoikeus, eräänlainen palkinto ja mahdollisuus myös virkistäytymiseen raskaan satokauden jälkeen. Heiskaa runsaan saaliin saaminen kiehtoo ja samalla aiheuttaa huolta:

”Ehdimmekö saada siinä ajassa hyvän saaliin?” Heiska kysyi isältä niin, etteivät pihassa olevat kuulleet.

”Turha sitä on murehtia. Aikaa on riittävästi, mutta Tapio suo antejaan joka kerta eri tavalla. Yritä vain nauttia retkestä ja imeä itseesi edes vähän luonnossa piilevää viisautta.”

Heiska kohautti olkiaan. Hän toivoi, että hänet hyväksyttäisiin aikuisten miesten joukkoon ja että hän voisi palattuaan olla ylpeä saavutuksistaan metsästäjänä. (*IS*, 39.)

Heiskalla on tarve todistaa itsensä, jotta hän voi päästä mieheksi miesten joukkoon. Heiskaa motivoi henkilökohtainen kunnia. Samalla häntä kiehtoo materiaalisen vaurauden kartuttaminen. Heiskan odotukset retkeä kohtaan ovat epärealistisen korkeat ensimmäiseksi eräretkeeseen.

Heiskan ajatuksista käy ilmi halu saada suuri saalis. Saaliin jääminen vähäiseksi huolettaa Heiskaa, koska hän kokisi tuottavansa pettymyksen isälleen. Juko ja Heiska kohtaavat matkalla karjalaisten erämiesten joukon, jonka jäsenet ilmoittivat olevansa etsimässä

erämaita samoilta seuduilta. Tieto nostattaa jyrkkiä mielipiteitä erityisesti Yllissä, joka suuttuu Heiskan naiivina pitämästään kommentista:

”Minusta he vaikuttivat ihan rehellisiltä miehiltä. Ehkä näistä metsistä ja järivistä olisi ruokkimaan heidät siinä missä meidätkin.”

Heiskan sanat saivat Yllin ilmeen synkistymään. ”Te nuoret ette muista millaisia kauheuksia vainolaiset ovat sotaretkillään tehneet”, hän sanoi hiljaa. ”Ei siitä ole kuin kaksikymmentä vuotta, kun ryssä hyökkäsi monta kertaa Juvalle ja Savilahteen. He murhasivat, raiskasivat, ryöstivät ja polttivat. Kuulemma Jukon isäkin tapettiin silloin. Siitä ei ole vielä niin kauan, että sellaiset asiat olisivat unohtuneet.”

Heiska vilkaisi isää, joka vahvisti Yllin tarinan pikaisella nyökkäyksellä. Isä virkkoi kuitenkin harkitsevan oloisesti: ”Niin, mitenköhän lienee. Karjalaiset eivät eroa kovin paljon elintavoiltaan meistä. Mutta jos sota syttyy, he taistelevat venäläisten rinnalla ja me ruotsalaisten. Sille ei voi kukaan mitään. Olemme molemmat samalla tavalla herrojen oikkujen armoilla.” (IS, 45.)

Heiskan näkemys on, että tilaa ja erämaita voisi riittää kaikille rauhallisen rinnakkaiselon merkeissä. Juko kuitenkin etsiessään kompromissia ulkoistaa ongelman heidän päätöksiensä ulottumattomiin. Keskustelu vaikuttaa Heiskankin näkemyksiin vieraista ihmisistä. Aikaisemmin rehellisen ensivaikutelman antaneet miehet alkavat vaikuttaa vihamielisiltä ja epätoivotuilta. Vieraisiin varauksella suhtautuminen voi olla viisasta oman ja läheisten turvallisuuden takaamiseksi, mutta ei täysin vastaa pyrkimystä ekologisen viisauden edellyttämään yhteistyön kautta tapahtuvaan rinnakkaineloon.

Erämaalle saavuttaessa Heiska kokee vieraan luonnon voimakkaalla tavalla:

Heiska kykeni aistimaan, että ympäröivä metsä oli vanhaa. He olivat tulleet pois aavalta järveltä ja astuneet kokonaan toisenlaiseen maailmaan. Täällä oli lihaa, kalaa, marjoja, sienii ja muita syötäviä kasveja, mutta täällä oli myös haltijoita, maahisia ja monia muita metsän olentoja. Heiskasta tuntui kuin he olisivat olleet tunkeilijoita, kuin ympäröivien puiden oksat olisivat syyttävänä kurottautuneet heidän ylleen peittääkseen metsään kuulumattomat hahmot näkyvistä vihreällä neulaspeitteellä.

”Nämä ovat ikimetsiä. Täällä ei ole koskaan poltettu huhtaa tai kaadettu puita mistään muustakaan syystä”, Ylli sanoi hiljaa. ”Aistitteko miten koko ympäristö tarkkailee meitä?”

”Kun saavumme lammelle, meidän on pyydettävä lupa täällä majoittumiseen ja liikkumiseen”, Sihvo vastasi. Hänenkin äänensä oli hieman kireä.

Miehet eivät pelänneet raskaita ponnistuksia eivätkä metsässä eläviä villieläimiä, paitsi ehkä karhua. Mutta vanhojen tarinoiden olentoja, ihmistä väkevämpiä olentoja, joista kertomuksissakin puhuttiin kuiskaten, he pelkäsivät. Tietäjät kykenivät neuvottelemaan metsänhaltijoidenkin kanssa, joskus jopa taivuttamaan ne tahtoonsa, mutta tavalliset ihmiset saattoivat vain noudattaa niiden sääntöjä. (IS, 57.)

Heiska tuntee itsensä kuulumattomaksi metsään, jossa ei näy jälkiä ihmisistä. Tämä kertoo, että jollakin tavalla Heiska näkee eron ihmisten ja luonnon välillä. Hän myös ajattelee, että on tavallista ja normaalia pelätä itseä voimakkaampia olentoja. Ajattelusta käy myös ilmi, että Heiskan on itse helpointa seurata hänelle annettuja ohjeita tai sääntöjä. Myöhemmin Heiska näkee metsälammenhaltijan, joka säikäyttää hänet. Yllin jakaessa tietoaan metsänhaltijoista Heiskan tunteet muuttuvat ristiriitaisiksi:

”Yritä tottua tähän uuteen ympäristöön. Metsä on pelottava paikka ja voi olla myös vaarallinen, mutta on täällä kauniitakin asioita ja ikivanhaa viisautta tarjolla sellaiselle, jolla on halua oppia. Pidä silmät ja korvat auki ja mielesi valppaana, niin sinusta tulee hyvä eränkävijä. Varovaisuus on hyvästä mutta pelko pahasta. Pelko turruttaa mielen ja estää sinua avaamasta sitä uusille asioille. Älä pelkää itsellesi vieraita asioita vaan suhtaudu niihin varovaisen uteliaasti, kunnes olet niistä selvillä.”

”Miten se liittyy tuohon metsänhaltijaan?” Heiska kysyi.

”Olet tottunut toisenlaisiin haltijoihin. Kodinhaltijat ja muut rakennusten haltijat näyttäytyvät tarkoituksella sellaisessa muodossa, joka meidän on helppo hyväksyä. Niin minä ainakin luulen. Täällä asiat ovat kuitenkin toisin. Metsänhaltijat ovat salaperäisempiä, voimiltaan väkevämpiä ja arvaamattomampia, mutta niiden olemuksessa on myös syvyyttä ja tietoa muinaisista ajoista. Niitä ei tarvitse pelätä sen enempää kuin kodinhaltijoitakaan. Ne ovat vain erilaisia.”

Heiska kuunteli tarkkaavaisesti. Montaneuvosten vanhaisäntä tiesi paljon asioita. Heiska ymmärsi, että häntä kannatti kuunnella, mutta hän ei oikein pitänyt miehen ajatuksenjuoksusta. Mistä Ylli oli muka päätellyt, että Heiska oli pelännyt haltijaa? (IS, 62–63.)

Ylli tarjoaa kokemuksensa kautta koeteltua ja Heiskan aiempaa käsitystä jalostuneempaa näkemystä metsän vieraisiin asioihin suhtautumisesta. Tilanteessa Heiska ei pidä siitä, että Ylli huomasi hänen pelänneen haltijaa, vaikka vasta edellisenä päivänä hän ajatteli, että haltijoiden pelkääminen on normaalia. Heiskalle tärkeämmältä vaikuttaa siis hänestä ulospäin näkyvät asiat, kuin avoimuus omien tunteiden tutkimiseen. Heiska ei myöskään halua myöntää Yllille kokemaansa pelkoa, joka vie mahdollisuuden keskustelun kautta käsitellä vierauteen liittyvää pelkoa. Heiska ei pyri tunne-elämän tasapainoon vuorovaikutuksen kautta, vaan rajoittamalla itseään, mikä ei ole kovin viisas tapa toimia.

Yllin Tapion pöydällä esittämä runo kuvailee metsästäjien, eläinten ja erilaisten henkiolentojen vuorovaikutusta:

Mielly metsä, kostu korpi
Taivu ainoinen Tapio
Metsän kultainen kuningas.

Metsän ukko halliparta

Karitsojas käskyttele
Anna juosta joutuisasti.

Väkevästi viiletellä
Tukeasti tuuletella
Läpi soiden, halki maiden.

Miehen etsivän etehen
Aina käyvän askelihin
Pyytäjien pyy'ksihin.

Sille kummulle kuleta
Josta saalis saata'isiin
Erätoimi etsittäisiin.

Metsämiehen runonlaulun tasainen poljento tempasi Heiskan mukaansa, mutta sitten Ylli lopetti yllättäen, ikään kuin kesken. Hän ei ilmeisesti osannut enempää sanoja. Heiska tiesi, että laulusta oli olemassa lukuisia erilaisia toisintoja, joita yhdistelemällä taitava runonlaulaja olisi voinut venyttää laulua lähes loputtomiin. Yörnin äijä olisi pystynyt siihen. Yllin laulu oli kuitenkin ajanut asiansa, ja miesten yhteinen pyyntö oli nyt esitetty.

Ylli jatkoi vielä kantavalla äänellään puhuen: ”Terve metsä, terve vaara, terve tuo kumia kuusi, ja terve myös halia haapa! Me kuusi erämiestä aiomme metsästä tällä vajaan kuunkierron ajan, kuten olemme tehneet monta kertaa ennen tätä. Pyydämme jälleen hyvää pyyntionnea ja etteivät metsän pedot tai muut olennot meitä pahoin ahdistaisi. Tämän oravan tarjoamme todisteeksi hyvistä aikomuksistamme. Se on retkemme ensimmäinen saalis ja samalla myös nuoren miehen elämän ensimmäinen saalis. Palautamme sen nyt takaisin luontoon ja lupaamme antaa takaisin osan myös tulevasta saaliista, niin että eläinten henget löytäisivät alkuperäisille asuinsijoilleen ja syntyisivät uudelleen entistä uljaampina lajinsa edustajina.” (IS, 75–76.)

Runo osoittautuu myöhemmin ennustavan hyvin tarkasti Heiskan osuuden eräretkestä, joka on teoksen maagisen maailmankuvan sisäisen logiikan mukaista. Heiskan oma suhtautuminen toimitukseen on vanhan tavan noudattaminen. Hän ei lähde ihmettelemään tavan merkitystä eikä osoita omaksuvansa toimituksen sisältöä vakavana opinkappaleena. Heiska etenee suoraviivaisesti kohti itselleen asettamia tavoitteita ja näin ollen syvällisempi yhteys metsään jää toissijaiseksi.

Heiska on ensimmäisinä metsästyspäivinä turhautunut ja kärsimätön, koska hänen omat tavoitteensa eivät toteudu hänen haaveidensa mukaisesti:

Tähän asti ei ollut kuitenkaan näkynyt merkkejä juuri minkäänlaisista saaliseläimistä. Heiska alkoi jo tuskastua, kun polulla tuli vastaan neljäs perättäinen ansa, joka oli täysin koskematon. Vain polun ensimmäinen ansa oli lauennut, mutta sekin oli ollut tyhjä. Ansa silmukkaan oli käynyt jokin kanalintu, maassa olevista höyhenistä päätellen pyy, mutta sen oli jokin petoeläin ehtinyt ryöväätä. Ansastuksen huono puoli oli juuri siinä, että oli ehdittävä korjata ansaan mennyt eläin ennen kilpailevia saalistajia. Siksi ansapolku oli tavallisesti kierrettävä joka päivä, mutta eilen he eivät olleet ehtineet sitä tehdä. Heiska ajatteli alakuloisesti, että he joutuisivat luultavasti maksamaan siitä hyvästä enemmän kuin vain yhden menetetyt pyyn.

Mutta kettu itsessään oli mahtava saalis. Heiskan piti tuijottaa hetki ennen kuin uskoi silmiään. Se oli ristikettu! Tavallisen punaketun ja erittäin harvinaisen mustaketun risteymä, jonka selässä kulki musta ristikkokuvio. Heiska ei voinut uskoa onneaan. Yksi ainoa ristiketun nahka vastasi kiihtelystä oravannahkoja. Tämä oli vieläpä isokokoinen yksilö – häntineen noin neljä jalkaa pitkä, arvioi Heiska nopeasti.

Kettu olisi saatava hengiltä vahingoittamatta sen turkkia. Se oli huomannut Heiskan ja rimpuili nyt entistä kovemmin. Ilmeisesti kaulan ympärillä oleva nyöri ei haitannut sen hengitystä, olihan se pystynyt syömään teerenkin. Eläin oli kuitenkin pakokauhun vallassa. Se ei jaksanut vetää köyden päässä olevaa raskasta oksaa perässään, joten se pystyi liikkumaan vain hyvin pienellä alueella. Kettu hyppelehti paikallaan ja vinkui kimeästi. Sitten se päästi hätääntyneitä haukahuksia ja räkäisyjä. Kettu oli tavallisesti hiljainen eläin. (IS, 97–98.)

Heiskan onni kuitenkin kääntyy, kun harvinainen ristikettu jää hänen ansaansa. Heiska on toki täyttämässä hänelle osoitettua tehtävää, mutta empatiaa tai ymmärrystä eläimen itseisarvosta hänen toimintansa ei osoita millään tavalla. Kettu on saalis, kilpaileva saalistaja ja arvokkaan turkin kantaja, jonka lopettamalla hän saa kunnian onnistumisesta itselleen. Heiska on itseensä tyytyväinen, mutta tunnetta kestää vain hetken.

Muutaman päivän aikana koetut turhautumiset ovat myös muuttaneet Heiskan mielikuvan eräretken tuottavuudesta. Haaveet yltäkylläisestä saaliista ovat vaihtuneet epävarmuuteen, jota Heiska vaikuttaa kestävänsä huonosti. Heiska alkaa pelätä arvokkaan nahan menettämistä saaliin jaossa. Huomatessaan poikansa huolen Juko yrittää kertoa Heiskalle oikeudenmukaisuuden ja ahneuden rajasta:

”Ensimmäisenä iltana puhuttiin, että kaikki saalis jaetaan tasan. Entä tämä kettu? Ei kai turkkia sentään voi pilkkoa osiin, sehän menettäisi arvonsa.”

”Ei sitä jaeta”, isä virkkoi. ”Saaliin jakamisella tarkoitetaan lihaa ja sisäelimiä. Turkkiset saa yleensä pitää se, jonka ansapolulta ne tulivat – tai suurriistan ollessa kyseessä tappoiskun antaja.”

”Entä jos yhdellä on paljon parempi metsäonni kuin muilla?”

”No se on asia erikseen. Jos yksi on saanut paljon turkkisia ja muut eivät lainkaan, silloin nekin jaetaan. Sellainen on vanha erämiesten tapa.”

”Eli minä voin joutua vielä antamaan tämän nahan pois, niinkö? Se on aika paljon vaadittu.”

Isä katsoi Heiskaa pitkään ennen kuin puhui. ”Heiska, paina tämä mieleesi: elämässä on oltava oikeudenmukainen, eikä saa olla liian ahne. Minä en ole siitä paras esimerkki. En jää mielelläni velkaa kenellekään, ja siksi teen usein kaiken yksin. Totuus on kuitenkin se, ettet pärjää elämässä yksin. Tai ainakin pärjät paljon paremmin, jos sinulla on tukenasi luotettavia ihmisiä. Siksi tällaisessa eräporukassa jaetaan kaikki saalis tasan. Luultavasti saamme pitää tuon ketun nahan, mutta se ei ole täysin varmaa.”

”Kuulostaa edelleen epäreilulta...”

”Sitä se ei kuitenkaan ole. Jos annat jotain muille, saat sen myöhemmin moninkertaisesti takaisin. Tämä on kuitenkin sellainen asia, että se täytyy itse oppia – yleensä vaikean kautta. Toivottavasti ymmärrät vielä jonain päivänä.”

Heiska rypisti kulmiaan. Tämä ei ollut sellaista puhetta, jota hän oli tottunut isältä kuulemaan. Mihin isä muka perusti väitteensä, että sen minkä antoi muille, saisi myöhemmin moninkertaisesti takaisin? Hän ei aikonut luopua ketusta. (*IS*, 100–101.)

Heiskan on vaikeata nähdä yhteistyön merkitystä asetelmasta, jossa hänellä on eniten jaettavaa muille. Jälleen Heiska ajattelee ensisijaisesti itseään. Hänen on vaikeaa pitää mielessään, että erämiesten menestys on yhteistyön ja metsänhaltijoiden suopeuden varassa. Heiska pitää osuuttaan erämaahan itsestäänselvyytenä. Maa kuului alkujaan Ylli Montaneuvoselle, joka vapaaehtoisesti jakoi alueen käyttöoikeuden lähimpien ystäviensä kanssa. Heiskalla vaikuttaa myös olevan yhtäläinen osa saaliiseen, vaikka hänelle olisi kokemattomuuden vuoksi voitu esittää oppipojalle sopivaa pienempää osuutta. Erämaalla tarkoitetaan yksityis- tai yhteisomistuksessa olevaa nautinta-aluetta, joka sijaitsee erillään vakituisesta asutuksesta (Luttinen 2012, 71–72).

Peuranmetsästyksen alkaessa retki on Heiskan mielestä jännittävimmillään, ja hän saa vastuuta kuten on toivonut. Heiska kohtaa myös metsänneidon, joka mieltyy nuorukaiseen. Ihmeellisen, yllättävän ja pelottavankin kohtaamisen jälkeen Heiska haluaa palauttaa neidolta pudonneen arvokkaan mekon, jotta ei tulisi loukanneeksi haltijaa tai varastaneeksi tämän omaisuutta. Teko on viisas, koska Heiska kunnioittaa näin metsänneitoa ja tämän omaisuutta. Teolla voi olla osansa Heiskan onneen peurajahdissa, jossa hän onnistuu kaatamaan nuoren hirvaan nuolellaan. Esitän mahdolliseksi tulkintaa, että metsänneito itse suostutteli tai ohjasi yksinäisen hirvaan Heiskan kaadettavaksi. Saaliinhaltijoihin liittyvässä traditiossa on esimerkkejä naispuolisista saaliinhaltijoista, jotka hyvin kohdeltuina saattoivat johdattaa erämiehelle hyvän saaliin (Pulkinen 2014, 75; 206–207). Tämä ei myöskään tarkoita, että erämiesten harjoittama taktiikka tai metsästystaitojen harjoittelu olisi tarpeetonta, vaan osoitus eläinten tuntemisesta ja kunnioituksesta. Tämä ajattelu käy ilmi myös Tapion pöydällä esitetystä runosta sekä eläinuhrista. Heiska kuitenkin luottaa ennen kaatoa yksinomaan taitoonsa jousimiehenä ja ajatukset henkilökohtaisesta kunniaa nousevat pintaan:

Kahden vuoden ajan hän oli harjoitellut jousella ampumista ahkerasti ja oli kaikesta päätellen onnistunut siinä hyvin. Olivathan muut miehet kehuneet hänen taitojaan. Heiska janosi lisää. Ristikettu oli tuonut hänelle arvostusta, ja nyt hänellä oli tilaisuus saada lisää kehuja. Jousen sileäksi hiottu puu tuntui kädessä turvallisen tutulta ja rauhoitti hieman hänen jännittyntä oloaan. (*IS*, 120–121.)

Osuttuaan nuolellaan hirvaaseen Heiska ylpistyy saavutuksestaan enemmän kuin nöyrtyisi kiitolliseksi Tapion ja muiden metsän olentojen edessä, jotka toteuttivat hänen pyyntönsä hyvästä saaliista. Heiska ottaa kaadosta innostuneena kunnian itselleen.

Haltijoiden ja jumaluuksien sääntöjä vastaan rikkominen on tavalliselle ihmiselle rangaistava teko, vaikka se ei tapahtuisi pahoissa aikeissa. Kuitenkin Heiskan tekoa voidaan ajatella sääntöjen rikkomisena ja tästä seuraa rangaistus. Peuran kaatamista seuraavat tapahtumat ovat eräretken ja koko teoksen juonen käännekohta. Ylpeänä suorituksestaan Heiska hakee muita metsästäjiä avukseen kantamaan ruhoa. Kun peuran ruho jää hetkeksi vartioimatta, joukko vieraita erämiehiä ilmaantuu kaadon paikalle. Heiska ajattelee, että tappoiskun antajana saalis kuuluu kokonaan hänelle, kunnes se lopulta jaetaan:

”Kädet irti siitä peurasta!” Heiska huusi ja nosti keihäänsä uhkaavaan asentoon. ”Minä tapoin sen hetki sitten. Se on minun saalis!”

Lappalaiset pudottivat peuran ja tarttuivat saman tien aseisiinsa. Pian kahdella heistä oli keihäät käsissään ja yksi tähtäsi Heiskaa jousella. Myös Panu oli ottanut jousensa esiin ja piti sitä jännitettynä kohti Heiskaa tähtäävää lappalaista. Vain vanha lappalaismies ja Ylli seisoivat edelleen levollisina. Lappalaiset vaihtoivat muutaman sanan keskenään omalla kielellään, jota Heiska ei ymmärtänyt. Sitten vanha ja aseeton lappalaismies astui esiin.

”Sinä sanot, että tapoit tämän peuran”, kumarainen ukko virkkoi hieman murtaen. ”Se on ehkä totta, mutta tämä ei ole enää sinun saaliisi. Ei ainakaan kokonaan. Peurassa ei ole merkkiä, joten puolet siitä kuuluu meille surmapaikalle saapujan oikeudella.”

”Mitä ihmettä sinä puhut? Peura kuuluu sille, joka sen on tappanut! Minä voin ehkä antaa osan siitä omille erätovereilleni, mutta en varmasti teille.” (*IS*, 124–125.)

Käy kuitenkin ilmi, että vanhemmat erämiehet eivät ole kertoneet Heiskalle tärkeää tietoa surmapaikalle saapujan oikeudesta, joka on kirjoittamaton sääntö erämiesten välillä (ks. esim. Luttinen 2012, 73). Tavan juurien voisi ajatella kumpuavan oikeudenmukaisuudesta ja naapurirauhan säilyttämisestä läheisten erämaiden omistajien välillä. Kuitenkin Heiska ajattelee lappalaisten olevan epärehellisiä varkaita. Uhma hänessä kasvaa, eikä häneltä heru myötätuntoa vieraita miehiä kohtaan. Heiskan toiminta ei noudata yhteisen edun tai varovaisuuden periaatteita, eikä hän kykene noudattamaan Yllin rauhallista esimerkkiä. Heiska ei suostu hyväksymään lappalaisten vaatimusta, mutta kuitenkin tarjoaa neljännessä peurasta jaettavaksi. Lappalaisten vanhin, Aska, ei tähän tarjoukseen suostu. Tilanne kiristyy

entisestään, kunnes Sihvon kuriton koira Remu hyökkää lappalaisten päälle. Heiska arvelee ohimenevässä hetkessä Remun toimineen vaiston varassa:

Remu vaistosi selvästi tilanteen jännittyneisyyden ja tulkitsi lappalaiset vihollisiksi. Lisäksi äskeinen ajojahti ja peuran ympärillä leijaileva veren haju lisäsivät sen kiihtymystä. Yhtäkkiä se ampaisi juoksuun ja hyökkäsi äristen kohti lappalaisia. (IS, 127.)

Seuraa kahakka, jossa Heiska ja Ylli haavoittuvat sekä kaksi lappalaista menettää henkensä. Heiska ei harkinnut tilanteessa kaikkien etua, vaan asetti oman ryhmänsä edun vieraiden edelle. Hänen tekemänsä myönnytykset eivät olleet riittäviä ja neuvottelu ei ehdi jatkua pidempään, kun Remun aggressiivinen käytös laukaisee tilanteen. Vanhan sopimuksen rikkominen sotii myös metsämiesten Tapion pöydällä vannomaa valaa ja retken ”hyviä aikomuksia” vastaan. Jos Heiska olisi osoittanut nöyrytystä vaatimusten edessä ja hyväksynyt yhteisen edun periaatteen koskettavan myös lappalaisia, kahakka ei olisi syttynyt.

Teolla on myös ensivaikutelmaa vakavammat seuraukset. Kostoksi Aska kiroaa Jukon ja nostaa valtavan karhun hyökkäämään Leppävirralle. Karhun nostaminen on vahingoittamismagiaa, jonka tavoitteena on saada karhu lumouksen voimalla hyökkäämään karjan tai ihmisten kimppuun (Pulkkinen 2014, 302).

Heiskan saama haava on vakava, mutta ei hengenvaarallinen. Juko puhuttelee poikaansa vakavasti ja yrittää saada tämän ymmärtämään asioiden perimmäinen tärkeysjärjestys:

”Etkö tosiaan ymmärrä, että olen sinun puolellasi? Sinä sait melkein surmasi! En halua, että sellainen toistuu. Ja entä sitten, jos joku muu olisi kuollut ja itse olisit jäänyt henkiin? Sellaisen taakan kanssa on todella raskasta elää.”

Se sai Heiskan hiljenemään. Hän ei ollut ajatellut asiaa lainkaan siltä kannalta. Mitä jos vaikkapa Ylli olisi kuollut vihollisen keihääseen? Hän olisi varmasti tuntenut syyllisyyttä, musertavan raskasta syyllisyyttä. (IS, 147.)

Jukon antaman esimerkin jälkeen Heiska katuu uhmakkuuttaan. Ehkä Heiskan aiemmat näkemykset erämaiden riittävydestä ja rajattomuudesta murtuvat lopullisesti heidän kohdattuaan kaksi kilpailevaa erämiesten joukkoa yhden matkan aikana. Metsässä rajoja ei ole näkyvissä, mutta silti riita saaliista oli päätynyt väkivaltaan. Jukon ennustus oppimisesta vaikeimman kautta käy toteen, joskaan miehet eivät vielä tiedä, että noidan nostattama karhu on hyökännyt heidän kotiinsa.

Lopun eräretkestä Heiska on toipilaana eikä osallistu metsästykseseen. Heiska saa näin myös opetuksen tasajaon merkityksestä. Heiskalle on loukkaantuneenakin turvattu osuus

tuottoisaksi osoittautuneen retken saaliista, vaikka hänen työmääränsä on jäänyt muita miehiä vähäisemmäksi. Heiskan omat tavoitteet retkeä kohtaan täytyivät, joskaan ne eivät tapahtuneet yhtä tasapainoisesti kuin hän olisi odottanut. Lopulta Heiska saa kunnian syödä kaatamansa hirvaan sydämen ja näin virallisesti tulee täysivaltaiseksi erämieheksi initiaation kautta. Vaikka Heiska ei ole sitä täysin huomannut, miehet kuitenkin luottivat häneen jo retken alusta alkaen ja jakavat vastuuta sekä oppejaan nuorukaiselle.

Kun Juko ja Heiska palaavat eräretkeltä, odottaa heitä lohduton tilanne. Heiskan kokema tyytyväisyys kääntyy tietäjän kanssa käydyn keskustelun jälkeen Heiskan lohduttomaan ymmärrykseen, että hän on uhmakkuudellaan tuonut onnettomuuden hänelle rakkaimpien ihmisten päälle:

Noita oli varmaankin pitänyt tekoaan täysin oikeutettuna. Heiska muisteli tarkemmin kohtaamista lappalaisten kanssa ja äkkiä hänen mieleensä juolahti uusi ja hyvin painostava ajatus. Juuri hän oli ollut innokkain haastamaan riitaa lappalaisten kanssa. Kaikki oli tapahtunut siksi, että hän oli halunnut kynsin ja hampain pitää kiinni kaatamastaan peurasta. Mielo oli nyt kuollut, ja se johtui hänen ahneudestaan

Heiskan mieli oli keskiyön pimeyttäkin synkempi, kun hän meni takaisin aittaansa purkamaan eräsaalista. Isä oli varoittanut häntä tästä. Entä jos joku muu olisi kuollut ja sinä itse olisit jäänyt henkiin, oli isä kysynyt. Nyt hän ymmärsi, mitä isä oli tarkoittanut. (*IS*, 215.)

Syksyn eräretken aikana monet Heiskan itsestäänselvyytenä pitämät asiat muuttuvat, ja hän huomaa itsekkäitä piirteitä itsessään. Heiska on pääasiallisesti osoittanut viisautta vain metsänneidon kohtaamisessa. Kuitenkin monet tiedot, taidot ja asenteet ovat toimineet ilman taustalla toimivaa viisasta arvopohjaa. Heiska on toiminut kuten hänet on opetettu toimimaan. Samalla hän on ollut uhmakas ja epäillyt yhteistyön merkitystä jopa lähimpien ystäviensä kanssa. Palauttaessaan metsänneidon vaatteen hän osoittaa, että luvaton toisen omaisuuteen kajoaminen on hänen mielestään väärin, mutta omille saavutuksilleen Heiska asettaa suhteettoman suuren painoarvon. Tässä mielessä eräretken aikana Heiskan luontosuhteessa ilmenee vain vähän ekologiseen viisauteen soveltuvia piirteitä. Niitä seurannut järkyttävä vastoinkäyminen kuitenkin saa Heiskan häpeämään ainakin uhmakkuuttaan.

Alkupalvella Ylli kertoo löytäneensä karhun talvipesän ja tarjoaa Jukolle mahdollisuutta kostaa Mielon kuolema. Karhunkaatoon valmistautuessa myös Heiska haluaa hyvitystä. Hän tietää karhun hyökkäyksen syyksi noidan käskyn, eikä karhu näin ollut itse vastuussa teostaan. Karhu on kuitenkin päätetty kaataa sen aiheuttaman uhkan takia. Heiska on ennen kaatoa hyvin jännittynyt. Tietäjän tekemät loitsut nostattavat rohkeuden hänessä, mutta karhun kohtaaminen

on hänelle silti liikaa. Heiska lamaantuu pedon edessä ja pelko turruttaa hänen aistinsa. Epäitsekästi poikaansa puolustaen Juko onnistuu surmaamaan suuren pedon:

Heiska itse ei kyennyt liikuttamaan raajojaan. Hän tuijotti pelottavaa kontiota, joka oli noussut kahdelle jalalle ja huitoi etukäpäpäillään raivoten ympärilleen. Isä ryömi kömpelön näköisesti pois päin karhusta, ja myös Panu oli vetäytynyt kauemmaksi. Panun keihäs oli katkennut eikä hän voinut tehdä mitään ilman sitä. Äkkiä Heiska tajusi, että pimeässä onkalossa olleen karhun täytyi olla sokaistunut tultuaan kirkkaaseen päivänvaloon. Varmaan myös sen lihakset olivat kohmeessa pitkästä paikallaan makaamisesta. Jos he halusivat saada karhun tapetuksi, heidän paras mahdollisuutensa olisi tehdä se nopeasti.

Sukset olivat kuitenkin sotkeutuneet toisiinsa ja uponneet syvälle lumihankeen. Heiska ei päässyt ylös ja saattoi vain katsoa kuolemaa suoraan silmiin. Sitten määrätietoinen hahmo ilmestyi hänen ja karhun väliin.

”Sinä olet jo vienyt minulta yhden lapsen. Toista sinä et saa, senkin kirottu tappajakarhu!” isä ärsi heristäen kontiolle keihästään.

Isä näytti karhun edessä pieneltä, aivan kuin lapselta. Kuitenkin hän uskalsi uhmata itseään monta kertaa painavampaa ja voimakkaampaa olentoa. (IS, 288.)

Heiska on kiitollinen pelastumisestaan, ja hänen arvostuksensa isäänsä kohtaan kasvaa entisestään. Tämä asettaa Heiskalle esikuvan. Heiska myös oppii omista rajoistaan ja saa uuden kokemuksen. Oman tiedon ja kyvyn rajallisuuden tunnistaminen on viisauden osoittamista ja karhun kaadossa Heiska luotti omaan rohkeuteensa liikaa eikä ilmaissut epävarmuuttaan muulle ryhmälle. Jukon antama esimerkki on toisaalta ongelmallinen siinä suhteessa, että hän ottaa osakseen raskaimman, vaativimman ja vaarallisimman työn. Harvoin hän jakaa vastuuta tasapuolisesti, vaikka siihen tarjoutuisi mahdollisuuskin. Karhun kaadossakin hän ehdottomasti halusi antaa tappoiskun karhulle.

Karhun kunniaksi järjestetyissä peijaisissa Heiska osoittaa jälleen äkkipikaisuutensa ja tulee moittineeksi karhun henkeä. Tästä rangaistuksena hän saa kipeän haavan käteensä karhun hampaista ja julkisen nöyryytyksen. Heiska vaikuttaa turhautuvan nopeasti odottamattomissa tilanteissa.

Peijaisten jälkeen Heiska huomaa, että tilalle on kertynyt vaurautta, jonka he ovat kovalla työllä ansainneet. Pian tämän jälkeen kevättalvella verovoudin alaisena työskentelevä Tönius Ikäheimonen saapuu vartijamiehineen kirjaamaan tilan kruunun verotuksen piiriin. Jukon mielestä vieraat ovat epätoivottuja, koska yksi syy hänen tahtoonsa perustaa tila kauas pitäjältä on kruunun ja kirkon verorasitukselta välttyminen. Kuuliaisesti Heiska suostuu Jukon nopeasti käynnistämään suunnitelmaan, jossa he yrittävät kätkeä tilan varallisuutta verottajan

tarkastukselta. Vilpin yritys paljastuu, mutta samalla osa omaisuudesta onnistutaan kätkemään. Tilanne kärjistyy entisestään, kun Ikäheimonen määrää tilalle miltei kolminkertaisen veron:

Heiska katseli hymyilevää miestä ja hänen kahta jättimäistä vartijaansa. Luulivatko he voivansa tehdä mitä tahansa? Kaksitoista veronahkaa. Heiskalla ei ollut kokemusta verojen maksusta, mutta Matelin mukaan se oli todella paljon. Sitten hän muisti neljännesmiehen saapuessaan maininneen, että Montaneuvosten tila oli jo usean vuoden ajan ollut kuuden veronahan arvoinen. Montaneuvosten tila, joka oli selvästi heidän omaansa suurempi! Silloin Heiskan mieli kuohahti. Hän iski molemmat kämmenensä lujasti pöydän pintaan ja työnsi kasvonsa aivan lähelle neljännesmiehen naamaa.

”Lopeta tuo virnuilu tai muokkaan naamasi uuteen uskoon!” Heiska karjaisi. ”Luuletko voivasi komennella meitä miten tahdot? Olen nähnyt isän tappavan kontion ja olen itsekin taistellut sellaista vastaan. Otson rinnalla nuo vartijat näyttävät heiveröisiltä. Mitä sinuun taas tulee, pikkuveljenikin pystyisi päihittämään sinut.” (IS, 401.)

Heiska ryhtyy kiihdyksissään haastamaan riitaa miehen kanssa. Näin hän ponnekkaasti osoittaa mielipiteensä kohtelun epäoikeudenmukaisuudesta, mutta uhkailu ei ainakaan paranna heidän asemaansa. Paremminkin se syventää vastakkainasettelua osapuolten välillä. Tilanne päättyy, kun pirtinhaltija Mökkö ajaa miehet ulos. Selvitäkseen ankarasta verotuksesta Juko keksii, että kutuhaukea pyydystämällä he voisivat kattaa osan verosta ja loput aittaan varastoiduilla turkiksilla.

Kalastaessaan haukia Heiska tarjoaa Tenholle näkemyksensä taitojen oppimisesta:

”Kokemus on tärkeämpää kuin yksittäiset konstit. Täytyy tuntea kalat, tietää mistä niitä löytyy ja osata lähestyä niitä huomaamatta. Lisäksi on osuttava jokaisella iskulla. Viimeinen on oikeastaan ainoa asia, jota voit harjoitella. Veden pinta vääristää, joten kala näyttää usein olevan eri paikassa kuin se oikeasti on. Jos kalastat paljon atraimella, sinusta tulee lopulta taitava sen käytössä.” (IS, 430.)

Heiska arvostaa kokemuksen kartuttamista, ehkä sen takia, että hän on itsekin joutunut monta kertaa yllättymään ja oppimaan virheiden kautta. Hauen kalastus onnistuu karjalaisten erämiesten kohtaamisesta huolimatta hyvin ja Juko ottaa Mallu-mummon lisäksi Heiskan mukaan veronmaksumatkalle, jonka aikana Heiska muistelee eräretkensä kohokohtaa:

Heiska hypisteli käsissään punaista ketunnahkaa, jonka selässä kulki musta ristikkokuvio. Hän muisti, miten ylpeänä oli esitellyt ristikettua muille erämiehille. Pian hänen olisi kuitenkin luovuttava nahasta, sillä isä oli päättänyt maksaa sillä ja kuudella leiviskällä haukea Rautaparran tilalle määrätyn kuninkaanveron.

Vaikka Heiska joutuu luopumaan nahasta, ei hän vaikuta katkeralta. Hänen ensimmäinen todellinen saaliinsa oli arvokas kokemus ja pyydystämisen tuomaa onnistumisen tunnetta se ei kuitenkaan veisi pois. Heiskan mietteet nahan omistamisen suhteen alkavat myös muuttua:

”Omituista, miten yksi nahka voi olla niin arvokas, että sen myymällä saa ostettua ruokaa kokonaiselle perheelle pitkäksi ajaksi. Eihän ketunnahka edes ole kovin iso. Siitä voi tehdä korkeintaan päähineen tai kintaat”, Heiska totesi.

”Olen ihmetellyt usein samaa”, mummo sanoi. ”Etelän rikkaat ihmiset kuitenkin maksavat paljon kauniista ja erikoisista vaatteista. Ristiketun turkki on harvinainen. Siitä saa tehtyä poikkeavan näköisen päähineen tai kintaat.”

”Sellainen on turhaa koreilua”, isä murahti samalla, kun alkoi lastata heidän tavaroita veneeseen. (IS, 473.)

Heiskakin alkaa kääntyä isänsä ja mummonsa kannalle, vaikka ensin hän piti nahkaa ehdottomasti omanaan. Tätä seuranneet kokemukset ja hänen perheensä esimerkki ovat tuoneet hänen näkemyksensä lähemmäs kohtuullisuuden arvostamista. Heiska on myös päättänyt, ettei provosoidu Ikäheimosen luona enää samalla tavalla kuin aiemmin:

Isä katsoi häntä terävästi, ja Heiska painoi päänsä ärsyyntyneenä. Oliko hän muka ansainnut tällaisen epäluulon osakseen? Sitten hän tajusi vihastuneensa pelkästä asian ajattelemisesta, mikä sai hänet nolostumaan. Heiska päätti, ettei missään tapauksessa haastaisi riitaa neljännesmiehen luona. Mies saisi loukata häntä millä tavoin tahansa, hänen hermonsa olisivat rautaa. (IS, 474.)

Heiska varautuu omalta kohdaltaan kaikkeen. Nähdessään nimismiehen tilan koon Heiska tulee tahtomattaan kateelliseksi. Heiska on aiemmin suhtautunut naapuritilojen laajuuteen kunnioituksella, koska tietää, että ne ovat vaatineet paljon työtä tilan asukkailta:

Jonkin aikaa soudettuaan he erottivat ensin järven toisessa päässä olevan kukkulan ja sitten myös kukkulalla olevat rakennukset. Heiska henkäisi tahtomattaan, kun hänelle valkeni, miten iso neljännesmiehen tila oli. Aittarakennukset olivat suuria ja niitä oli ainakin kymmenen. Itse savupirtti oli uuden näköinen ja vähintään kaksi kertaa suurempi kuin heidän omansa. Sen julkisivu katsoi ylväänä suoraan järvelle ja näytti harmaan pilvisenäkin päivänä hyvin vaikuttavalta. Heiska tunsu kateuden pistoksen katsellessaan epäilemättä Rantasalmen vaurainta tilaa. (IS, 474.)

Heiska muodostaa entistä epäoikeudenmukaisemman kuvan miehestä, joka kohtelee heitä mielivaltaisesti ja epäoikeudenmukaisesti. Vaikka Heiska varautuu itse ottamaan vastaan kaiken mahdollisen, ei hän osaa varautua tapahtumiin Ikäheimosen luona. Ensimmäinen neljännesmies määrää tilalle entistäkin kovemmat maksut. Tämän lisäksi hän aikoo lyödä piikaa, johon Heiska on ihastunut. Raivostuneena Heiska estää Ikäheimosta kajoamasta tyttöön, ja Juko saa vaivoin riuhdottua poikansa takaisin veneelle. Heiska puolustaa jälleen heikommassa asemassa olevaa, vaikka Heiskan käyttäytyminen on jälleen harkitsemattoman kiivasta, eikä näin ajatellen viisasta. Yhtäältä ihminen, jota hän puolustaa tulee hänelle välittömästi tärkeäksi.

Toisaalta neljännesmies toimii myös mielivaltaisesti rangaistessaan piikaa ja Heiska tekee eettisesti oikean valinnan, kun puuttuu väkivaltaan. Jälleen Heiskan kokemuksesta paljastuu, että keskittymällä itseensä hän pystyy varautumaan vain heikosti odottamattomiin tapahtumiin.

Heiskan luontosuhteessa ekologista viisautta ilmeni luopumisessa ketun nahasta, mikä suuntaa hänen perusarvojaan kohti kohtuullisuutta. Heiska myös todistaa vaurauden kertymisen nurjaa puolta, eli Ikäheimosen epäoikeudenmukaista verotusta. Heiska myös toimii eettisesti oikein puolustaessaan perhettään ja heikompia mielivallalta. Hän toimi tunteidensa mukaisesti ja osoittaa rohkeutta, toimien näin viisaasti, kun ei jää vain seuraamaan tilannetta.

Keväällä kaskan polttaminen on Heiskalle tärkeä tehtävä, jonka hän haluaa hallita tulevaisuudessa. Heiska havainnoi huhdan polttamista tarkasti ja muistaa monia pessimistisiä sanontoja niistä, ketkä eivät osaa viljelyn taitoa:

Silmäkulmastaan Heiska näki, miten Tenho vetäytyi kauemmaksi heti, kun tulipalo oli saatu aisoihin. Sakea savu ja kuumuus olivat Heiskallekin melkein liikaa. Pieni tuulenvire teki huhdanpoltosta vaikeaa, mutta se oli kuitenkin monin verroin parempi sää kuin yllättävä vesisade olisi ollut. Silloin koko huhta ja siitä saatava sato olisi saatettu menettää. Tavattiinkin sanoa, että sateista kevättä seurasi nälkäinen talvi.

[--]

Tämä oli sellainen taito, jonka myös Heiska halusi oppia mahdollisimman hyvin. Se, joka ei osannut polttaa huhtaa, kuoli nälkään. (*JS*, 524–525.)

Tarkkaavainen Heiska onnistuu myös pelastamaan savuun tuupertuneen Tenhon, koska hän huomaa ensimmäisenä paloalueen laidalla makaavan veljensä. Heiska on työskennellessään tilalla vastuullisempi, kuin muissa tilanteissa, joista hänellä on vähemmän kokemusta. Heiska on osallistunut huhdan polttoon lukuisia kertoja aikaisemmin, joten hän osaa myös olla huolissaan pikkuveljensä jaksamisesta.

Heiskan luontokokemuksissa tärkeimpiä ovat matkat, joiden tarkoituksena on saavuttaa ennalta asetettu tavoite. Hän osallistuu eräretkelle, karhun kaatoon, verojen kanton ja kesäjuhille. Heiskan tavoitteet ovat kuitenkin kapea-alaisia ja yllättävissä tilanteissa hän ei onnistu harkitsemaan sanomisiaan tai tekemisiään. Heiska kuitenkin yrittää oppia tekemistään virheistä. Lisäksi hän on mukana monissa tilan töissä, jotka hän taitaa hyvin ja on omimmillaan rakentaessaan ja työskennellessään viljelyksillä. Heiska kerää vuoden aikana kokemusta erämiehen taidoissa, joskin lähes jokaiseen onnistumiseen kuuluu takaisku tai odottamaton käänne, joka yllättää Heiskan.

Peuran kaadon jälkeen hän ei odota jakavansa saalista vieraiden erämiesten kanssa. Karhumetsällä hän lamaantuu niin, ettei kykene puolustamaan itseään. Valmistautuessaan

kohtaamaan neljännesmiehen pilkan ja uhkailun itse, hän ei osaa odottaa väkivallan kohdistumista ulkopuoliseen ihmiseen, tässä tapauksessa kauniiseen piikaan.

Heiska ajattelee luonnosta ja metsästä hyvin utilistisesti. Eläintenhoito, metsästys, kalastus ja viljely tuovat toimeentulon ja vaurautta tilalle. Metsästys tuo turkiksia ja lihaa. Tilaa ympäröivät metsät sopivat hyvin kaskettavaksi ja viljelymaaksi. Puut soveltuvat raaka-aineeksi tilan ylläpitoon. Toimeentulon lisäksi hän tavoittelee teoillaan aikuisten miesten hyväksyntää ja henkilökohtaista kunniaa, enemmän kuin tasapainoista suhdetta luontoon. Kuitenkin huonojen valintojen ja vastoinkäymisten kautta hän ymmärtää uhmakkuuden ja varomattomuuden johtavan useammin onnettomiin takaiskuihin. Heiska alkaa ymmärtää, että hienoilla asioilla ei ole niin suurta arvoa kuin monenlaisilla kokemuksilla. Perääntyminen on sopiva tapa selviytyä muutoin kestävämmästä tilanteesta.

3.2 Tenhon luontosuhde

Tenho on perheen nuorin poika. Tenhon ympärillä tapahtuu jatkuvasti, mutta häntä ei vielä päästetä osallistumaan kuin kevyisiin ja valvottuihin töihin. Tenho tuntee olevansa hintelämpi, heikompi ja näin myös vanhempia sisaruksiaan huonompi. Vaikka Matelin raskaus on lisännyt myös Tenhon tekemiä töitä, on tämä saanut viettää aikaa pääosin haluamallaan tavalla. Tenho kalastaa mielellään ongella ja viihtyy lähimetsissä kuljeskellen.

Synnytyksen aikaan Matelin tuskat ovat kovat ja vaikuttaa siltä, että Mallulla ei ole keinoja auttaa tätä. Tenho tuntee myös olonsa avuttomaksi ja vetäytyy pirttiin, jotta ei olisi toisten tiellä saunalla. Tenhon itkua saapuu seuraamaan pirtinhaltija Mökkö, joka näyttäytyy vain harvoin pirtin asukkaille:

Tenhon teki mieli paeta. Haltija oli pysähtynyt ja katseli häntä samalla tavalla kuin Tenho olisi saattanut katsella oksalla laulavaa lintua tai maassa ryömivää kotiloa. Vai näkyikö haltijan silmissä myös etäistä mielenkiintoa? Ehkä se odotti, mitä hän tekisi seuraavaksi. Tenhoa painoi kuitenkin suurempi huoli kuin pelko omasta turvallisuudesta. Se sai hänet puhumaan.

”Äiti kuolee synnytykseen”, Tenho sanoi ääni väristen. ”Pystytkö auttamaan?”

[--]

Vanha Mökkö katseli häntä. Se raapi hetken leukaansa, huokaisi ja lähti kulkemaan takaisin kohti tikkaita. Hieman ennen niitä se kuitenkin seisahtui.

”No hyvä on. Tässä on pellavainen nyöri. Mene ja sido se synnyttävän naisen vyötärön ympäri, niin minä lausun sanat”, haltija sanoi ja kaivoi samalla jostain vaatteidensa kätköistä mustuneen nyöripätkän Tenholle.

Sitten haltija alkoi mumista puoliääneen, ja Tenhon niskakarvat nousivat pystyyn. Sehän puhui vanhalla kielellä, tietäjien kielellä!

Kuu keritä, päivyvät päästä
Otava yhä opeta
Täällä kurja kuikuttavi
Valittavi vaimo raukka
Polvin porstuan ovella
Kynsin saunan kynnyksellä.
Saata maille matkalaista
Ilmoille inehmon lasta
Noilta pieniltä periltä
Asunnoilta ahtahilta
Hätähisin huutaessa
Parkuessa pakkohisen... (IS, 10.)

Tenho saa haltijalta loitsun, jonka avulla lapsi syntyy turvallisesti. Tenhon ja kodinhaltijan kohtaaminen osoittaa, että haltijoilla on empatiaa myös ihmistä kohtaan. Niiden voima on ihmistä voimakkaampi, mutta niiden voima on paikkaan sidoksissa. Haltijan vieraus sai kuitenkin Tenhossa aikaan pelonsekaista kunnioitusta, mutta myös iloa ja onnea. Mateli saa apua hädän hetkellä, ja Tenho sai varmistuksen, että voi kääntyä kodinhaltijan puoleen. Tenho myös tunnistaa, että haltijan loitsu kuulostaa tietäjän käyttämiltä loitsuilta. Tenhon uteliaisuus näkyy hänen kysymyksissään, jotka usein liittyvät haltijoihin ja henkiin:

Yksikään talo ei tullut toimeen ilman haltijoita, ja niitä kunnioitettiin sen vuoksi, mutta samalla niitä myös pelättiin ja välteltiin. Se oli Tenhon mielestä omituista.

”Ei vanha Mökkö ole vaarallinen. Sehän auttoi meitä. Ehkä se pitää lapsista. Eikö se tullut katsomaan minuakin silloin kun olin pieni?”

”Tuli”, isä totesi vaisusti. ”Se oli ensimmäinen kerta, kun se pysytteli niin pitkään ihmisten ilmoilla. Seisoi vain hiljaa paikallaan ja tuijotti sinua välittämättä mistään muusta.”

Tenho nyökkäsi mietteliäästi. Hän oli tietysti kuullut tarinan moneen kertaan. Siksi hän oli saanut niin väkevän nimenkin. Lapsi oli nimetty Tenhoksi sen lumovoiman mukaan, joka veti haltijaakin puoleensa. Sitten hän hätkähti.

”Onko olemassa jokin toinenkin kerta?”

Isä hieroi partaansa ja huokaisi.

”Kun muutimme tänne Juvalta. Vanha Mökkö oli pirtinhaltijana jo siellä. Vanhan talon hirret purettiin ja kuljetettiin tänne uuden pirtin rakennuspuiksi. Kun viimeistä kuormaa lähdettiin viemään, haltija ilmestyi jostain ja istui kuorman päälle. Se lisäsi kuorman painoa niin paljon, etteivät hevosetkaan pystyneet sitä vetämään. Minun oli pakko pyytää sitä kävelemään. Perillä vanha Mökkö pujahti hirsiläjään ja tuli varmaankin sillä tavalla tämän uuden talon haltijaksi.” (IS, 14–15.)

Tenho ihmettelee pelokasta suhtautumista haltijoihin. Hän myös arvelee, että haltijoiden näkeminen on yleisempää, vaikka Jukon tarinan mukaan se on todella harvinaista. Monet ihmiset tietävät haltijoiden läsnäolon, mutta vain harvoin ne näyttävät ihmisille.

Vastasyntyneen nimenantojuhlassa Tenho nauttii olostaan, vaikka kaikki eivät suhtaudu hiidessä vierailuun yhtä kevyin mielin:

Tenho kuitenkin käveli tuttua polkua pitkin kevein askelin. Hiisi oli alueen neljän talon yhteinen. Satunnaisesti sitä käyttivät myös jotkut etelämpänä asuvat ihmiset. Matkaa hiiteen kertyi kaksi peninkulmaa, mutta suurin osa siitä taittui vaivattomasti veneillä ja vain viimeiset kolme virstaa oli kuljettava maata pitkin.

Metsä muuttui valoisammaksi, ja edessä kohoavan mäen rinteillä koivut, niipuu ja haavat heiluivat kevyesti tuulessa. Tenho yritti tähyillä, oliko muita ihmisiä vielä paikalla. Keskipäivällä, kun aurinko oli korkeimmillaan, olisi sovittu hetki.

[--]

Kuolleet haudattiin tavallisesti sinne [hiiden takaosaan]. Siellä ei ollut yhtä synkkää kuin ympäröivässä havumetsässä, mutta kuitenkin varjoisampaa kuin aukiolla, jolla he nyt seisovat. Aukio oli osin luonnon muovaama, osin ihmisjalkojen vuosien kuluessa tasoittama. Hiisiaukion reunalla kasvoi myös valtava haapa, joka haaraui Tenhon pään korkeudella kolmeen osaan. Haaran alapuolelta puun runko oli niin paksu, että tarvittiin kolmen miehen ketju ennen kuin kädet ylettyivät sen ympäri. Hiisi oli epäilemättä aikoinaan muodostunut juuri tuon pyhän puun ympärille. (IS, 21–22.)

Hiisi-nimitystä käytetään pyhästä lehdosta, joka saattoi palvella myös yhteisön kalmistona. Paikalla on voitu kunnioittaa niin luonnonjumalia kuin sukujen vainajia. (Pulkinen 2014, 125.) Tenho näkee hiidessä sukupolvien aikana paikalle jääneet jäljet, jotka erottuvat ympäröivien metsien koskemattomuudesta. Lehto on valoisa ja vastaanottava, kun taas ympäröivät metsät ovat synkempiä ja vieraampia. Onnellista juhlaa varjostavat Ihalempisten perheen vanhimman pojan kuolema, joka saa Tenhon ja muut vaiteliaksi. Tenho ajattelee myös Kuismaa kunnioituksella, koska tämän kuolema karhunmetsästyksessä on onnettomuudestaan huolimatta erityisen kunniakas:

Karhu oli raadellut hänet, ja hän oli menehtynyt verenvuotoon. Karhu oli metsän mahtavin peto. Kuolema sen kynsissä oli kenties kunniakkain tapa, jolla mies saattoi jättää tämän maailman taakseen, mutta kukaan ei halunnut sen tapahtuvan niin varhaisella iällä. Se oli ollut Kuisman ensimmäinen eräretki.

Tenhosta tuntui pahalta ajatella asiaa. Tänään oli Ihalempisten perheen viimeinen tilaisuus puhua Kuismalle. Kuolleiden sanottiin pysyvän vuoden ajan maanpäällisessä hahmossaan, ja sinä aikana heille oli mahdollista puhua aivan kuin ennenkin ja kertoa kuulumisia. Kun vuosi oli kulunut, vainaja ikään kuin sulautui muuhun hiidenväkeen. Yli vuoden kuolleina olleita muisteltiin yleensä yhtenä ryhmänä, kaikkia samanaikaisesti. (IS, 23.)

Tenholle on opetettu, että kuolleille on mahdollista puhua ainakin vuoden ajan heidän kuolemastaan, vaikka senkin jälkeen henget asuvat hiidessä. Kuolemankin jälkeen jokin osa ihmisestä jää asuttamaan paikkaa, joka sille on osoitettu. Lehto on paikka, jonne vainajat kuuluvat. Riittävän etäällä asutuksesta, mutta sopivalla paikalla kokoontumista varten. Henkiä ei haluta asumaan lähelle, vaikka köyriin aikaan heidät kutsutaan taloihin vieraksi tavan mukaan. Tietäjä esittelee lapsen ja tälle valitsemansa nimen niin eläville kuin kuolleille. Tenhon yllätykseksi myös kuolleet todella saapuvat tervehtimään Mieloa:

Elävät ihmiset äännähtelivät kauhuissaan. Vain muutamat katselivat näkyä rauhallisina. Tenho oli hermostunut. Yörnin äijän varma olemus sai hänet pysyttelemään paikoillaan, mutta hän vilkuili levottomana ympärilleen.

Kuolemaa henkivien haalistuneiden tuonpuoleisten ympäröimänä tietäjä säteili elinvoimaa, kirkkautta ja lämpöä. Hän seiso i hievahtamatta paikallaan eikä välittänyt lähelle tulevista vainajien hengistä. Ne olivat tulleet hänen pyynnöstään. Useimmilla häilyvistä hahmoista ei ollut enää kovin selviä piirteitä, muutamista saattoi hädin tuskin havaita ihmisen muodon. Tenhosta oli helpompi katsoa niitä, jotka olivat muodoltaan epämääräisempiä, tai sitten puun ympärillä olevaa joukkoa kokonaisuutena niin, ettei kohdistanut katsettaan suoraan yhteenkään niistä. (IS, 31–32.)

Tenho saa tietäjän olemuksesta turvaa, vaikka pelkää haamuja. Tenho alkaa ymmärtää, että tavallinen ihminen ei voisi kutsua vainajia koolle samalla tavalla kuin tietäjä teki. Tenho alkaa ymmärtää tietäjän erityisyyden uudella tavalla ja haluaa oppia Yörnin äijältä lisää. Tenho kysyykin tietäjän näkemystä kuolleiden näyttäytymisestä:

Tietäjä mietti hetken ennen kuin vastasi. ”Mikä on toiselle tavallista, on toiselle epätavallista. Minä olisin pitänyt sitä omituisena, jos vainajat eivät olisi vastanneet kutsuuni.”

Tenho ei olisi mitenkään kyennyt itse vain seisomaan paikallaan kymmenien aaveiden piirittäessä häntä. Tietäjä oli osoittanut mahtinsa, ja ihmiset kavahtivat häntä nyt. Se meni kuitenkin ohi. Tai ei välttämättä kaikkien kohdalla, mutta ehkäpä se oli hinta, jonka tietäjyydestä joutui maksamaan. (IS, 33.)

Tenho kunnioittaa tietäjän kokemusta ja ymmärrystä kuolleiden hengistä. Tenho myös ihailee tietäjän varmuutta: Hän saattoi kutsua henkiä, mutta myös käskeä ne poistumaan. Tenho myös arvostaa sitä, että tietäjä vastaa harkiten tämän kysymykseen ja huomio hänet.

Tenho on kateellinen Heiskan saamasta huomiosta, kun Juko ilmoittaa hänen lähtevän eräretkelle. Tenho ei pidä itseään erityisenä, mutta kaipaa osakseen tunnustusta ja on valmis moneen asiaan enempiä ajattelematta. Hän haluaisi pärjätä samoissa asioissa kuin hänen vanhemmat sisaruksensa.

Miesten eräretken aikana Tenho herää painajaiseen, jossa karhu karjuu. Rauhoittuakseen hän päättää kävellä pihamaalla ja huomaa samalla eläinten levottomuuden:

Navetan sisältä kuului härän mylvintää ja maan kuopimista. Myös kanat kotkottivat rauhattomina. Omituista, ajatteli Tenho. Eläimet eivät juuri koskaan metelöineet yöllä. Ehkä Jooperi luuli häntä vieraaksi tunkeilijaksi. Tenho harkitsi menevänsä navettaan rauhoittelemaan eläimiä mutta tajusi sitten, että se oli pimeässä ilman pärettä huono ajatus. Hän ei näkisi mitään, ja levoton härkä oli vaarallinen.

[--]

Tenho oli hieman rauhoittunut päästyään jaloittelemaan, mutta jokin vaikutti edelleen olevan pielessä. Yö tuntui painostavalta. Sitten myös Rusko hirmahti. Tenho oli jo astumassa sisälle pirttiin, kun hän hetken mielijohteesta vilkaisi vielä taakseen. Katse pysähtyi navetan kulmalle, jossa hän oli hetki sitten seissyt. Näkymä poikkesi jotenkin tavallisesta. Jokin peitti näkyvyyden takana olevalle aukiolle. Jokin suuri. Sitten se liikahti, ja Tenhon kasvot valahtivat kalpeiksi. (IS, 133.)

Kauhukseen Tenho tunnistaa näyn valtavaksi karhuksi, joka tunkeutuu navettaan ja raatelee perheen härän. Sen jälkeen karhu tunkeutuu myös pirttiin. Karhu tuntuu olevan erityisen kiinnostunut Tenhosta ja pyrkii pirtissä tämän kimppuun:

Karhun karjunta kumisi hänen korvissaan, mutta mitään muuta ei tapahtunut. Tenho raotti varovasti silmiään ja vetäytyi syvään henkäisten aivan takanaan olevaan seinään kiinni. Karhun kynnet viuhkivat hänen kasvojensa edessä mutta eivät tavoittaneet häntä. Miksi eläin ei hyökännyt? Sitten karhu astui askeleen sivuun paljastaen Tenholle, mikä sitä pidätteli.

Pieni musta ukko seiso i karhun takana. Vanha Mökkö! Se oli sittenkin tullut apuun. Nokinen haltija seiso i kuin juurtuneena kiinni karsinan maalattiaan. (IS, 137.)

Kodinhaltija puolustaa Tenhoa ja muuta perhettä. Kaikkien epäonneksi raivoava karhu raatelee Matelin pahoin ja riistää Mielon tämän käsistä ennen kuin Mökkö onnistuu ajamaan sen pirtistä ulos. Tenho ja muut ovat järkyttyneitä, surun murtamia ja peloissaan, mutta yrittävät auttaa haavoittunutta äitipuoltaan. Hyökkäyksen jälkeen Tenho on pois tolaltaan ja hämmentynyt, mutta ei vihainen.

Varpun lähtee hakemaan tietäjää avuksi ja Mallu hoitaa haavoittunutta Matelia, joten Tenhon vastuulla on huolehtia eläimistä. Hän haluaa lisäksi tehdä voitavansa tilan turvallisuuden puolesta. Tehtävä vaikuttaakin päivän valjetessa helpommalta, kun pimeän luoma pelko on väistynyt:

Tenho meni ulos, sytytti keittokodan pätsiin tulen ja asetti puolillaan vettä olevan padan sen yläpuolelle. Odottaessaan veden kiehumista Tenho haki heinäladosta rehua eläimille ja asetteli ne pihalla olevaan puiseen ammeeseen. Ruskolle tulevat heinät hän silppusi pienemmiksi paloiksi ja laittoi erilliseen astiaan. Hevoselle annettiin aina parasta, mitä tarjolla oli. Useimpina vuosina se oli ainoa eläin, joka sai heinää läpi koko talven.

Kun rehut oli aseteltu valmiiksi ja padassa oleva vesi kiehui, Tenho kaatoi kuuman veden heinien, olkien ja lehdesten päälle. Sitten hän peitti puiset astiat vanhalla villakankaalla ja jätti rehun hautumaan joksikin aikaa. Lopputuloksena olisi pehmeää apetta, jollaista eläimet usein talviaamuina saivat.

Kun Tenho oli saanut eläimet ruokittua ja he olivat mummon kanssa itsekin syöneet, oli aurinko kivunnut jo puidenlatvojen tasalle. Pirtin ovelta avautuva näkymä, joka oli vaikuttanut varhaisen aamun hämärässä uhkaavalta ja pelottavalta, muuttui selkeän syyspäivän ansiosta kauniiksi ja valoisaksi. (IS, 148.)

Eläinten ruokkimisen jälkeen Tenho pyytää luvan mennä keräämään tuohta lähimetsästä. Hän haluaa olla hyödyksi eikä kestä nähdä kasvattiäitinsä tuskaa. Tutussa metsässä liikkuminen helpottaa Tenhon oloa. Kerätessään tuohta Tenho löytää kuuraisesta maasta karhun jäljet. Tuttu ympäristö antaa Tenholle rohkeutta, ja hän päättää selvittää karhun liikkeiden suunnan. Hän seuraa niitä, kunnes saapuu rannassa makaavalle härän ruholle:

Aluksi jäljet veivät koilliseen mutkittelematta juuri lainkaan. Ne johdattivat Tenhon metsään, ja tuuheat kuuset peittivät auringon näkyvistä. Hän hidasti askeliaan ja melkein kääntyi takaisin, mutta jatkoi sitten päättäväisesti matkaansa. Ainakin virsta, ehkä kaksi, hän hoki itselleen. Sen verran jälkiä kannattaisi seurata. Tilaa ympäröivät metsät olivat Tenholle tuttuja, joten hän tiesi, millaista maastoa edessä oli. Ajatus tuntui helpottavalta, vaikka siitä olisi vain vähän hyötyä, jos karhu tulisi vastaan.

[--]

Se oli Jooperi. Lähellä vedenrajaa lojui mustan härän ruho, josta oli syöty sieltä täältä suuria lihapaloja. Jopa härän päästä puuttui palanen. Ruumis oli niin irvokkaan näköinen, että Tenhon oli vaikea katsella sitä. Karhu oli ilmeisesti vainunnut härän, juossut sen kiinni ja tappanut. Sitten se oli syönyt itsensä kylläiseksi ja jatkanut matkaa. Tenho ei erottanut jäljistä, mihin suuntaan karhu oli poistunut paikalta. Ehkä se oli uinut virran yli, vastaranta ei ollut kovin kaukana. (IS, 150–151.)

Tenho haluaa selvittää karhun liikkeitä mahdollisimman hyvin, koska arvelee kaiken mahdollisen karhun liikkeistä kertovan tiedon olevan tärkeitä. Vaikka kuollut härkä kammottaa Tenhoa, hän myös ajattelee sen löytyminen olevan hyvä asia, koska ruhossa on jäljellä paljon pelastettavaa. Pelottavassakin tilanteessa Tenho yrittää ajatella parasta ratkaisua perheensä kannalta. Tutkittuaan härän ruhoa Tenho löytää kauhukseen Mielon jäänteet sen läheltä. Tenho lamaantuu pitkäksi aikaa ennen kuin pystyy taas ajattelemaan ja toimimaan:

Tenho päätti haudata Mielon jäännökset, vaikka käden lisäksi muuta ei ollutkaan jäljellä. Hän ei kestänyt ajatusta, että joku villieläin löytäisi sen.

Lähellä kasvava suuri kuusi sai kelvata haudaksi. Sen juuret kiemurtelivat maan pinnalla ja olivat nousseet paikoin hieman koholle. Veitsen ja lutan avulla Tenho kaapi routaista maata juuren alta sen verran, että pienen käden saisi mahtumaan sinne. Onkalo ei ollut suuri, mutta se oli riittävän syvä. Vaikkei se ollut hänelle helppoa, Tenho nosti Mielon käden maasta ja asetti sen kuusen juurakkoon kaivamaansa onkaloon. Sitten hän peitti hautakuopan pienillä kivillä tiivistäen raot mullalla. Hän seiso hetken hiljaa puuta katsellen. Sen hienompaa seremoniaa Tenho ei osannut, mutta hän päätti käydä haudalla myöhemmin uudelleen. Varmasti myös muut perheenjäsenet haluaisivat käydä jättämässä Mielolle jäähyväiset. Tenho painoi paikan mieleensä. Keskellä virtaa oleva pieni saari oli hyvä maamerkki. (IS, 152.)

Tenho hautaa Mielon, jotta muutkin pääsisivät hyvästelemään hänet, vaikka tehtävä tuntuu aluksi ylitsepääsemättömältä. Vaikeassa tilanteessa Tenho kerää rohkeutta ja ajattelee, kuinka hän voisi toimia oikein. Haudattuaan siskonsa Tenho poistuu paikalta raskain mielin.

Vaikka Tenho on järkyttynyt ja peloissaan, hän toimii rohkeasti yhteistä etua ajatellen. Vaikeassa tilanteessa hän haluaa toimia oikein perhettään kohtaan vaarasta huolimatta. Tenhon mahdollisuudet auttaa ovat rajalliset, mutta hän haluaa tehdä voitavansa siitä huolimatta. Hän tietää, ettei hänelle vielä anneta enempää vastuuta, mutta hän aktiivisesti etsii tapoja ottaa aiempaa enemmän vastuuta. Halu auttaa motivoi Tenhoa kehittämään taitojaan siten, että hänkin kykenee täyttämään paikkansa perheessä ja tarvittaessa puolustamaan hänelle tärkeitä ihmisiä.

Seuraavana päivänä he palaavat haudalle Yörnin äijän ja Varpun kanssa noutamaan härän ruhon. Ruhosta ei kuitenkaan ole jälkeäkään ja paikka tuntuu Tenhosta erityisen vieraalta:

Tenho oli edelleen hämmentynyt kadonneista jäljistä ja kykeni vain kuljeskelemaan päämäärättömästi. Maa oli kuurasta valkoinen, joten mustan härän ruhon olisi pitänyt erottua helposti. Tenho kierteli vielä hetken ja sai sitten erään ajatuksen. Hän käveli sille reitille, jota pitkin oli eilen seurannut karhun jälkiä salmen rantaan. Sielläkään ei näkynyt minkäänlaisia jälkiä, ei hänen eikä karhun. Ympäröivä metsä alkoi jälleen tuntua pelottavalta, joten Tenho kiirehti takaisin rannalle, jossa Varpu seiso suuren kuusen juurella olevan haudan vieressä ja Rusko roikutti laiskasti päätään reen eteen valjastettuna.

”Olen nyt valmis”, Varpu sanoi. ”Löytyikö metsästä mitään?”

”Ei löytynyt. Edes minun eilisiä jalanjälkiä ei näy enää. Yörnin äijä sanoi, että jokin olento on ollut täällä. Entä jos se tulee takaisin? Minusta meidän pitäisi lähteä pois täältä.”

Yörnin äijä käveli heidän luokseen ja katsoi Tenhoa ja Varpua vaikeasti tulkittava ilme kasvoillaan. Tenho vaihteli levottomasti painoaan jalalta toiselle. Hän ei kehdannut ehdottaa pois lähtemistä toistamiseen näin lyhyen ajan sisään, joten hän odotti hiljaa.

”Täällä on tekeillä jotain omituista”, Yörnin äijä sanoi lopulta. ”Minä tunnen metsän olennot. En kuitenkaan ymmärrä, mikä tämän olisi voinut aiheuttaa. Jotenkin tämä vain tuntuu erilaiselta kuin mikään, mitä olen aiemmin kohdannut. Mutta jotain taikaa tässä paikassa on. Tuolla myös.”

Yörnin äijä katseli salmen toiselle puolelle. Keskellä virtaa näkyi pieni saari ja vastarannalla kasvoi ryteikköistä lepikkoa. (IS, 201–202.)

Jopa tietäjän on mahdotonta selittää tapahtunutta ja hän tuntee vieraan läsnäolon haudan lähellä. Mielon haudan ympäristöstä tulee eriytyneen vieras paikka, jossa Tenhon aistit herkistyvät ja hän kuulee valittavaa itkua. Karhun hyökkäyksen jälkeen Tenho on tehnyt yksin monia vaikeita ja pelottavia asioita. Hän on yrittänyt tehdä perheensä turvallisuuden kannalta oikean ratkaisun seurattessaan jälkiä ja haudatessaan Mielon. Pelottava paikka ei myöskään vähennä Tenhon kiinnostusta luonnon henkiin ja haltijoihin, vaan Tenho suhtautuu edelleen uteliaasti maagisiin asioihin ja oppii niistä mielellään uutta.

Tenho pääsee esimerkiksi todistamaan kuinka nauriskuoppaa ryöstävä ahma, joutuu pakenemaan vihaista naurista. Äkrään eli kaksoisnauriin löytäminen nauriskuopasta ihmetyttää Tenhoa, mutta Juko kertoo pojalleen äkrästä tietämiensä asiat:

Isä katsoi häntä hetken kuin ei olisi ymmärtänyt kysymystä ja alkoi lopulta nauraa. Sitten hän potkaisu varovasti omituista naurista kenkänsä kärjellä saaden sen sihahtamaan. ”En tietenkään ole. Itsehän minä laitoin sen tuonne nauriskuoppaa vartioimaan. Äkräs on niin pahansuinen nauris, että se pihisee tuolla tavalla”, isä selitti. ”Olen nähnyt kerran aiemminkin, miten äkräs on ajanut varkaan pakoon nauriskuopalta. Se oli veljeni Vilkki, sinun setäsi. Hän juoksi kuin pesällinen ampieksia olisi ollut hänen kintereillään.”

”Onko siitä kauan aikaa?” Tenho kysyi kiinnostuneena. Hän ei ollut nähnyt Juvalla asuvaa Vilkki-setäänsä moneen vuoteen.

”Taisimme olla suunnilleen Heiskan ikäisiä silloin. Vilkki oli nuorena kova kujeilemaan. Ei hän todella aikunut ryövätä naapurin nauriskuoppaa, mutta olisi hän varmaan vienyt sieltä yhden tai kaksi naurista, jos olisi onnistunut”, isä kertoi hymyillen. ”Mutta naapurit olivatkin piilottaneet äkrään kuoppaan. Se oli niin pahansuinen, että Vilkin naama oli pitkään sen jälkeen mustelmilla. Siitä lähtien olen tiennyt, millaisia olentoja ne ovat.”

”Se on siis sittenkin elävä olento”, Tenho henkäisi.

”Eivätkö kaikki kasvit ole eläviä olentoja? Äkräs on nauris. En ole varma, mitä muuta se on, mutta ei kai sillä ole niin väliä. Se hoitaa vartijan tehtävänsä.” (IS, 247–248.)

Tenhon näkemys elollisesta laajenee ja samalla Juko opettaa hänelle tietämisen rajoista. Vaikka itse ei jotakin asiaa tietäisi, voi sen luonne hyvinkin olla laajempi kuin oma ymmärryksemme.

Samalla hän oppii isänsä menneisyydestä ja muistelee myöhemmin Juvalle jääneitä sukulaisiaan, joita kukaan perheestä ei ole tavannut moneen vuoteen.

Tenho alkaa ymmärtämään, että hänellä voi olla erityinen yhteys haltijoihin. Kun Tenho on lämmittämässä riiheä, riihenhaltija näyttäytyy hänelle ensimmäistä kertaa. Tätä ennen kukaan ei ollut varma asuiko riihessä haltijaa. Haltija myös pelasti Tenhon, joka oli nukahtanut savuiseen riiheen ja aiheuttanut tulipalon vaaran. Tenho on kiitollinen avusta ja varma, että haltijat haluavat auttaa ihmisiä, vaikka niiden tiedetään myös rankaisevat ihmisiä huonosta käytöksestä.

Karhun peijaisissa Tenho osoittaa ymmärtävänsä, että karhun henki on ihmistä voimakkaampi ja sitä on kunnioitettava. Heiskan yrittäessä väkisin irrottaa hammasta kallosta, Tenho päinvastoin tynnyttelee ja suostuttelee karhun avaamaan leukansa ja luopumaan hampaasta:

”Metsän suuri kontio. Päästä irti veljestäni. Hän ei tarkoittanut pahaa. Lepy, mahtava kontio”, Tenho puhutteli karhunkalloa.

Yhtäkkiä leuat loksahivat auki, ja Heiska veti nopeasti vertavuotavan kätensä pois. Kaikki keskittyivät ensin Heiskaan. Vasta jonkin ajan kuluttua Panu huomasi Tenhon ja huudahti ällistyneenä. Tenhon kädessä oli yksi karhun kulmahampaista.

[--]

”No tuota. Ensin leuat eivät hievahtaneetkaan, vaikka miten vedin niitä. Sitten muistin metsästysloitsut, joita isä lausuu aina ennen kuin lähtee metsälle. Yritin sanoa jotain samantapaista, ja sen jälkeen leuat vain aukesivat ja hammas irtosi kuin itsestään. En aluksi itsekään huomannut, että se oli jäänyt käteeni. Minä pidin siitä kiinni vain, koska siitä sai tukevan otteen.”

”Hampaiden irrottamisen salaisuus ei ole raaka voima vaan nöyrä mieli”, tietäjä kertoi. ”Toki ne on mahdollista repiä myös väkisin irti. Se on kuitenkin vaikeaa, sillä yksikään mies ei ole voimiltaan karhun veroinen. Tenho ei tiennyt oikeita sanoja, mutta hän esitti pyynnön kohteliaasti, joten karhu suostui. Tenho sai sen avaamaan suunsa ja vieläpä luovuttamaan kulmahampaan. Se on enemmän kuin mihin yksikään teistä aiemmista yrittäjistä pystyi.” (IS, 370.)

Karhun kulmahampaan irrottaminen ilman sen hengen lepyttämistä pelkällä raa'alla voimalla on miltei mahdoton tehtävä. Tämä on Tenholle tärkeä opetus, josta hän saa itsevarmuutta, erityisesti kun tietäjä kehuu hänen toimintaansa. Hän ei ole yhtä vahva fyysisiltä voimiltaan kuin Heiska, mutta hänen vahvuutensa voivat olla muualla. Tenho myös kunnioittaa karhua, vaikka se on tuonut onnettomuuden hänen perheeseensä. Tenho ei Varpun tapaan tiedä, että karhu oli nostettu heidän kimppuunsa noidan toimesta.

Karhun hautajaisissa Tenho saa tärkeä tehtävän ripustaa karhun kallo pyhän petäjän oksaan. Tenhon on kiivettävä korkealle, joten hän epäilee onnistumistaan. Rohkeasti hän kuitenkin yrittää ja vaivalloisesti onnistuu kiipeämään riittävän korkealle. Petäjässä Tenho tuntee karhuista vanhimman läsnäolon ja saa tältä luvan jatkaa kiipeämistä:

Hitaasti, äärettömän hitaasti, Tenho hivutti itsensä suuren karhunkallon ohi. Hän varoi koskemasta sitä, mutta hänen oli mentävä hyvin läheltä. Kerran hän vilkaisi kalloa ja oli näkevinään, miten karhun ruskeat silmät tuijottivat häntä terävinä pääkallon silmäkuopista. Tenho käänsi nopeasti katseensa pois. Sen oli pakko olla harhanäky. Sitten hän tunsi myös lämpimän hengityksen ja kylmän kuonon ihollaan. Hän kiiruhti eteenpäin ja onnistui pian kiipeämään vanhimman kallon yläpuolelle. Yörmin äijä lauloi edelleen. Laulussa oli nyt kiihkeämpi sävel, joka enteili jonkinlaista loppuhuipennusta. Tenho vilkaisi pikaisesti alas ja huomasi miesten saaneen karhun luille kaivetun hautakuopan peitettyä. Kaikki maassa olijat katsoivat ylös karhunkallopäätänsä. Olivatko he mahtaneet nähdä hänen puhuvan suurelle karhunkallolle? (IS, 322.)

Oksalta Tenho pääsee todistamaan karhun hengen matkaa taivaalliseen kotiinsa, josta tietäjä lauloi kaatoa edeltävänä iltana. Karhun hautajaisten arvokkain tapahtuma oli kallon ripustaminen petäjän oksaan (Pulkkinen 2014, 226). Tenho ansaitsi kunniatehtävän osoittamalla todella kunnioittavansa karhua. Karhun hautajaiset ovat arvokkain tapahtuma, jossa Tenho on ollut ja karhunkallopäätänsä on hänen tuntemistaan paikoista pyhin. Karhu on teoksen muihin eläimiin nähden erityisessä asemassa ja ihmistäkin korkea-arvoisempi. Tärkeämmäksi kuitenkin muodostui tarve tappaa karhu yhteisön turvaamiseksi, joten karhun kunnioituksella on enimmäkseen rituaalinen merkitys.

Montaneuvosten poika Kauppi opetti karhunpeijaisten aikaan Tenhoa ampumaan jousellaan. Tenho innostuu uudesta taidosta ja haluaa oman jousen harjoitellakseen ammuntaa. Tenho kääntyy veljensä puoleen, koska arvelee, ettei isä antaisi lupaa jousen valmistamiseen. Tenho saakin vakuutettua Heiskan ja toive omasta jousesta toteutuu. Tenho jää kuitenkin kiinni salaa harjoittelusta. Juko asettaa jousen pitämisen ehdoksi Tenhon työvastuun kasvattamisen. Tenho suostuu tähän ja kevästä alkaen hän osallistuu kaikkiin tilan töihin jaksamisensa ja Jukon käskyjen mukaan. Tenho pitää jousella harjoittelua tärkeänä ja on myös tyytyväinen siitä, että saa toivomaansa vastuuta. Monet työt kuitenkin osoittautuvat hänelle aluksi liian raskaiksi. Tenho on kärsimätön ja turhautuu, kun hänet käsketään lepäämään ja muut jatkavat töitään. Tenho pitää kuitenkin jousen omistamista vaivan arvoisena ja on tyytyväinen järjestelyyn.

Karhun kulmahammas on Tenholla tärkeä esine ja hän haluaa oppia käyttämään sen avulla karhun voimaa. Neljännesmiehen Ikäheimosen vartijoinen Tenho säilyttää korottamalla äänensä hampaan voimalla:

Tenhon ajatukset palasivat muutaman päivän takaiseen välikohtaukseen. Hän oli käyttänyt karhun kulmahammasta silloin erikoisella tavalla, ja muut olivat kyselleet siitä paljon jälkepäin. Tenholla ei kuitenkaan ollut antaa heille kunnollisia vastauksia. Hän oli viime aikoina tuntenut toisinaan jonkinlaista yhteyttä karhunhampaaseen. Joskus se vaikutti kuiskailevan hänelle hieman samaan tapaan kuin vanhin kallo oli tehnyt hänen kiivetessä karhunkallopöytänsä. Joskus hammas tuntui kosketettaessa lämpimältä, ja kun Tenho silloin puristi sen nyrkkiinsä, levisi karhunhampaasta eräänlaista kihelmöintiä hänen käteensä. Tenho oli alkanut ymmärtää, että juuri ne olivat hetkiä, jolloin hampaan avulla oli mahdollista tehdä taikoja. Hän oli tuntenut kihelmöintiä silloin kun oli saanut pirtissä äänensä Yörnin äijän tavoin kantavaksi. Hän ei kuitenkaan tiennyt, miten oli tarkalleen ottaen sen tehnyt. Hän oli vain halunnut puhua lujalla ja vaikuttavalla äänellä, ja jollain oudolla tavalla karhun kulmahammas oli auttanut häntä siinä. (IS, 432.)

Tenho onnistuu löytämään kadonneen nuolen hampaan avulla, mutta ei kykene itse määräämään hampaan voimaa. Hänen on pyydettävä hammasta auttamaan häntä ja välillä hammas yrittää kertoa hänelle jotain. Toinen Tenhon itselleen hankkima taikaesine on käärmeiden kärjäkivi. Tätä kiveä Tenho ei voita nöyryyden ja kunnioituksen avulla, vaan utelias Tenho varastaa kiven uhkarohkeasti valtavalta kyykäärmeeltä. Vain tietäjän väliintulo pelastaa Tenhon käärmeiden hampaista. Tietäjä ei katso käärmeiltä varastamista täysin vääränä tekona, joskin kyiden uhmaaminen oli hengenvaarallista. Tietäjä itsekin kirosi käärmeet maan alle, koska hänellä on voimaa käskeä niitä. Tenholla on kunnioituksen ja nöyryyden lisäksi tiedonjanoaan ajattelematon:

Vasta silloin Tenho oivalsi puristavansa yhä nyrkissään omituista kiveä, jota suuri valkoinen käärme oli heitellyt ilmaan. Sitäkö käärmeet olivatkin jahdanneet? Miten hän oli saattanut olla niin tyhmä! Jos hän olisi tajunnut asian, olisi hän heittänyt kiven jo aikaa sitten metsään. Tenho nosti kätensä hitaasti ilmaan ja avasi nyrkkinsä. Hänen kämmenellään kimalteli musta sileäpintainen kivi, jossa oli paljon valkoisia pilkkuja. Kivi sai hänen ympärilleen kerääntyneet ihmiset huokaisemaan ihmetyksestä. (IS, 537.)

Tenho ei kuitenkaan löydä kivelle käyttöä. Se ei käyttäydy samalla tavalla kuin kulmahammas. Hän päättää kuitenkin säilyttää sen, koska tietäjä ja muut ihmiset pitävät sitä erittäin arvokkaana, vaikka eivät tunnekaan sen sisältämää voimaa. Käärmeiden kanssa käydyn välikohtauksen jälkeen Yörnin äijä tarjoutuu opastamaan Tenhoa magiaan liittyvissä asioissa ja opettamaan hänelle tietäjille kuuluvaa tietoa:

Silloin Tenho ymmärsi. Tämä oli tilanne, jota hän oli salaa sekä odottanut että pelännyt. Hän toki tiedosti olevansa useimpia ihmisiä kiinnostuneempi haltijoista, metsän olennoista, erilaisista taioista ja monista muista tavallisesti vain tietäjille kuuluvista asioista. Hän kenties osasikin jotain sellaista, mitä kaikki muut eivät osanneet. Tenho ei silti pitänyt itseään kovin erityisenä. (IS, 543.)

Tenho on tilanteessa epävarma, mutta päättää ottaa ensimmäiset askeleensa tietäjän oppilaana. Tietäjän oppilaalle on eduksi olla kiinnostunut erikoisista asioista, joskin varovaisuutta tulisi noudattaa tuntemattomien luonnonvoimien kanssa toimittaessa. Tenhon uteliaisuus kääntyy enemmän uhkarohkeuteen.

Voimakkaimmat taikansa Tenho tekee suojellessaan perhettään. Karjalaisten erämiesten veneet kaatuvat hampaan nostattamiin hyökyaaltoihin. Hampaan avulla Tenho onnistuu pidättelemään aarnihaudan vartijaa ja näin suojelemaan Heiskan henkeä. On mahdollista, että karhunhammas toimii erityisesti tilanteissa, joissa läheiset ihmiset ovat vaarassa:

Tummansinertävä vesi soljui tasaisena virtana saaren molemmin puolin välittämättä siellä tapahtuvasta taistelusta. Jossain kaukaisuudessa lauloi kuovi surumielisen kaihoisaa lauluun. Tenho loi huokaisten katseensa ylös korkeuksiin. Aamu oli alkanut valjeta. Hän ja Heiska kävivät epätoivoista kamppailua omasta olemassaolostaan, mutta maailma heidän ympärillään jatkoi ikiaikaista kiertokulkuaan. Heiska oli jo kenties hävinnyt kamppailun, sillä hän ei ollut liikahantunut pitkään aikaan. Tenho ei voinut kuin toivoa, että isovelji olisi yhä elossa. (JS, 670.)

Aarnihaudalla käydyn kamppailun jälkeen Tenho ymmärtää, että oli omalla uhkarohkeudellaan asettanut itsensä ja Heiskan vaaraan. Päätäväisyydellään Tenho onnistuu löytämään Mielon hengelle rauhan, vaikka aarnihaudan aarre osoittautuukin pelkäksi harhakuvaksi.

Tenholla on sisäsyntyinen yhteys haltioihin ja uteliaisuutensa kautta hän tutustuu tietäjän salaperäisiin oppeihin. Lopulta hänelle tarjoutuu mahdollisuus ryhtyä tietäjän oppilaaksi ja keskittyä omien vahvuuksiensa kehittämiseen. Tenhon luontosuhteessa korostuvat uteliaisuus, kunnioitus ja luonnon hallitseminen rituaalien ja esineiden kautta. Tenho uppoutuu yksityiskohtien äärelle ja luo suhteita henkiin sekä haltijoihin. Tenho ottaa toimissaan suuria riskejä ja luottaa häntä suuremman voiman varjeluun.

3.3 Varpun luontosuhde

Varpu on Heiskaa vuoden nuorempi, ja hänen vastuullaan on auttaa Matelia ja Mallua heidän tehtävissään, jotka liittyvät pääosin ruuan valmistukseen ja karjan hoitoon. Varpu kokee elämän eristäytyneeksi ja kotitilalla hänen on vaikeata arvostaa sen hyviä puolia. Elämä tilalla on tuntunut hänestä yksitoikkoiselta raatamiselta, eivätkä asiat vaikuta muuttuvan lähitulevaisuudessa. Kotitilan eläimiin Varpulla on läheisempi suhde kuin Heiskalla tai Tenholla. Tarinan aikana myös hän joutuu seikkailuihin, jollaisia hän ei uskonut kokevansa.

Varpu tutustuu myös uusiin ihmisiin, kuten on toivonut ja pääsee viettämään aikaa ihmisten kanssa ilman työn velvoitteita. Varpu myös muodostaa luottamuksellisen suhteen lähistöllä asuviin maahisiin, joita ensin pelkää, mutta sittemmin ystävyytyy niiden kanssa.

Tarinan alussa syksyllä Varpu on alakuloinen, vaikka Matelin lapsi on tuonut iloa perheeseen. Varpu ei täysin pysty iloitsemaan Matelin puolesta ja ajoittain ärsyyntyy tämän onnellisuudesta. Eristäytyneisyys ahdistaa Varpua talven lähestyessä, joka tarkoittaa entistä tiiviimpää elämää savupirtissä:

Varpu oli kateellinen. Kurjet lensivät joka syksy vapaina maailman ääriin saakka, mutta hän itse oli jumissa kotitilallaan vuodesta toiseen. Varpu ei tiennyt, oliko lintukoto olemassa vai ei, mutta hänen puolestaan kurjet saisivat lentää päin taivaankantta niin, että niiden kaula katkeaisi.

Ilmat olivat äkisti viilenneet, mikä oli ajanut muuttolinnut liikkeelle. Alkusyksyn lämmin auringonpaiste oli vaihtunut syysruskan mukanaan tuomaan väriloistoon. (IS, 78–79.)

Muuttavien kurkien näkeminen saa Varpun tuntemaan kateutta ja kaipaamaan vapautta, josta hänellä ei ole kokemusta. Kun Mallu vaihtaa puheen karjan hyvinvointiin, Varpu huomaa elämistä saman tyytyväisyyden, mikä hieman parantaa hänen mielialaansa. Kuitenkin, kun Mallu kyseenalaistaa Varpun lähtemisen tulevan vuoden kesäjuhliille, hän suuttuu. Hän ei pysty samaistumaan Mallun näkökulmaan, jossa eristäytyneisyys ja pieni yhteisö luovat turvaa ja riippumattomuutta. Varpu ei kuitenkaan koe asiaa samalla tavalla, vaan eristäytyneisyys on rajoittavaa ja hän kaippaa uusiin ihmisiin tutustumista:

”Kirjakkoo on tuottanut tänä vuonna hyvin maitoa, ja nämä kaksi muutakin voivat hyvin. Lienee Yörnin äijän taian ansiota, että karjaonni on ollut näin myötäinen”, mummo tuumi.

Eläimet tosiaan näyttivät hyvävointisilta. Ympäri Kirjakon ruhoa risteili punertavia läiskiiä vaalealla pohjalla. Punertavien lehmien sanottiin olevan parhaita maidontuottajia. Mustavalkoinen vasikka kulki emänsä vierellä ja täysin musta sarvekas härkä hieman taaempana.

”Jooperi kyllä vaikuttaa vihaiselta”, Varpun oli pakko huomauttaa.

”Se on aina tuollainen syksyllä. Pääsyt villiintymään kesällä laitumella. Rauhoitukos siitä!” Mallu-mummo tiuskaisi ja läpsäytti härkää napakasti turvalle. Musta härkä tempoi hetken äkäisesti päätään, mutta jatkoi sitten kulkuaan yllättävän säyseästi. Mummo oli pienikokoinen, mutta hänen luonteessaan oli jämäkkyyttä, joka sai eläimet ja usein myös ihmiset tottelemaan. [--]

”Ukon vakkajuhlilla pidetään hauskaa, syödään hyviä ruokia, soitetaan musiikkia ja tanssitaan. Sinne tulee paljon enemmän ihmisiä kuin neljän lähitalon väki. Sellaiseen paikkaan minä haluan päästä.”

”Taidat unohtaa Ukon vakkojen todellisen tarkoituksen. Silloin rukoillaan sadetta, jotta satovuodesta tulisi viljava.”

Varpu huokaisi harmistuneena. Mummo ei ymmärtänyt. He elivät kaukana lähimmästä kylästä ja näkivät vain harvoin muita ihmisiä. Työvoiman tarve vaati toki naapuritalojen väkeä kokoontumaan säännöllisesti yhteen, ja joskus harvoin kokoonnuttiin pelkästään viettämään yhteistä vapaa-aikaa. (IS, 79.)

Varpun ajatuksissa yhteisöllisyys on Leppävirralla olosuhteiden määrittelemä velvoite ja selviytymisen ehto. Hän pitää sitä arvokkaana, mutta toivoisi työn vastapainoksi nykyistä enemmän virkistystä ja hauskanpitoa. Mallu-mummon ajatus vakkajuhlien tarkoituksesta turhauttaa Varpua, joka haluaisi tutustua uusiin ihmisiin. Seuraavan kesän vakkajuhlilla tämä ainakin olisi mahdollista, joten Varpu odottaa niihin pääsyä enemmän kuin muuta. Asetelmasta kuitenkin käy ilmi, ettei elämäntapa palvele kaikkia perheen lapsia tasapuolisesti. Varpun vaihtoehdot vaikuttavat vähäisemmiltä kuin Heiskan ja Tenhon.

Tilan eläimet ovat Varpulle hyvin läheisiä ja monet Varpun työt tilalla liittyvät eläinten hoitamiseen. Varpu onkin kiitollinen, että tilalla on hyvät mahdollisuudet järjestää eläinten talviruokinta. Tilaa ympäröiviltä niityiltä on niitetty heinää ja kerätty lehdeksiä riittävästi. Varpu ajattelee myötätuntoisesti niiden tilojen karjaa, jotka ovat huonommissa oloissa:

Eläimet oli saatava pysymään hengissä pitkän talven yli. Se ei ollut muodostunut heillä ongelmaksi lähistöllä olevien runsaiden niittyjen ansiosta, mutta monilla muilla tiloilla asiat olivat huonommin. Joillain isännillä oli sellainen käsitys, että jos eläimet pystyivät kävelemään keväällä omin jaloin ulos navetasta, oli niiden talviruokinta onnistunut. Varpu ei voinut ymmärtää sellaista. Eläimet ansaitsivat parempaa. (IS, 82.)

Ajatuksista käy ilmi Varpuun empaattinen suhtautuminen karjaan ja tilanhoitajan vastuuseen eläinten hyvinvoinnista. Varpusta välinpitämätön suhtautuminen eläimiin ei ole oikein. Varpu ajattelee, että hyvin hoidetusta karjasta on myös tilalle enemmän hyötyä ja eläimillä on arvokas elämä itsessään. Varpu viihtyy eläinten seurassa enemmän kuin muut perheenjäsenet ja tuntee kiintyvänsä niihin:

Varpu seisoivat navetan hämärässä ja rapsutti Kirjakon päälakea. Lehmä vaikutti nauttivan huomiosta. Varpu kumartui rapsuttamaan myös mustavalkoista vasikkaa, mutta lähellä seisovaan suureen mustaan härkään hän ei koskenut, sillä Jooperi oli yhä häijyllä tuulella. Muut eivät ymmärtäneet, miksi Varpu halusi uhrata eläimille niin paljon aikaa, mutta eivät he enää siihen puuttuneet.

Navetan toisessa päässä aidan takana kolme kerittyä lammasta tuijotti häntä märehkien laiskasti lehdeksiä. Mustavalkoinen pässi muistutti väritykseltään hieman mäyrää, uuhien turkki oli tasaisen ruskea, ja karitsalla se oli lähes puhtaan valkoinen. Tai kenties enää ei kuulunut puhua karitsasta; nuori pässi oli sentään jo pitkälti yli puolivuotias. Varpu oli ehtinyt kiintyä sekä vasikkaan että karitsaan, joista kumpikaan ei näkisi tulevaa kevättä. Näin kävi joka vuosi. (IS, 87.)

Varpu on eläinrakas ja hän haluaa kohdella eläimiä hyvin. Yhteys eläinten kanssa lohduttaa Varpua, kun hän tuntee olonsa onnettomaksi. Lähestyvän teurastuskauden muistaminen synkistää kuitenkin Varpun mielen entisestään, ja hänen näkemyksensä tulevaisuudesta muuttuvat pessimistisiksi. Luopuminen kotieläimistä on Varpulle tuttua, mutta raskasta. Hän kiintyy eläimiin, hoitaa niitä parhaansa mukaan ja näin elämän päättyminen tuntuu kerta toisensa jälkeen vaikealta.

Varpu tietää syksyn olevan eläinten teurastuksen aikaa, mutta hän ei pidä ajatuksesta. Mallun mielestä Varpun on aika oppia eläimen teurastamisen taito. Mallu pitää taitoa tulevalle emännälle tärkeänä eikä ole tyytyväinen Varpun vastaväitteistä. Mallu vaatii, että Varpu osallistuu karitsan teurastamiseen eikä anna hänelle mahdollisuutta kieltäytyä:

”Siinähän sinä olet”, mummo totesi. ”Kiuas savuttaa nyt niin, ettei sisällä oikein pysty olemaan. Mitäs sanot, jos päästetään karitsa tässä välissä päiviltä?”

”Tenho kertoi minulle. Eikö joku muu voisi teurastaa sitä? Te tiedätte, että minä pidän eläimistä.”

”Me tiedämme sen”, mummo tynnytteli, ”mutta jos ei eläimiä tapeta, ei saada lihaa ruokapöytään. Lammas ei paljoa kärsi, kun se teurastetaan oikein. Sinun olisi hyvä osata se taito, olet pian aikuinen.”

”Mutta en tahdo. Minun puolestani voisimme syödä vaikka pelkkiä kasviksia.”

Mallu-mummon silmät välähtivät varoittavasti. ”Älä puhu tyhmiä! Tähän asti sinulle on kelvannut toisten teurastamat ja laittamat lihat.”

”Jos emme söisi lihaa ja kalaa, ei ruokaa olisi riittävästi. Kuihtuisimme olemattomiin”, Mateli huomautti.

”Me teemme nyt niin”, mummo jatkoi, ”että minä ja Mateli haemme aitasta kaiken tarvittavan, ja sinä haet karitsan tänne ulos. Sitten kerron sinulle, mitä pitää tehdä, mutta sinä tapat lampaan, nyljet sen ja otat sisälmykset talteen. Tiedän, ettei se ole sinulle mieluisa tehtävä, mutta tulet vielä joskus olemaan kiitollinen siitä, että opetin sinua.”

Varpu huokaisi alistuneesti. Hän tiesi jäävänsä auttamatta alakynteen, jos ryhtyisi väittelemään asiasta mummon kanssa.

”Aikasi on koittanut”, Varpu sanoi nuorelle valkoiselle pässille palatessaan navettaan. Se näytti jotenkin surkealta nyt, kun sen villat oli keritty. Kaksi muutakin lammasta näyttivät surullisilta. Varpu kuvitteli mielessään, miten ne tuijottivat hänen peräänsä syyttävästi, kun hän talutti niiden poikasen ulos tapettavaksi. (IS, 89.)

Vaikka Varpu sai ohjausta uuden taidon oppimiseen, tapahtui se vastoin hänen tahtoaan. Varpun kiintymys karitsaan teki teurastuksesta vaikeaa, samoin Varpun tuntema empatia eläimiä kohtaan. Varpu näkee kerityt lampaat surullisina ja surkeina kuten hän itsekin tilanteessa on. Varpu kuvittelee lampaiden katsovan häntä syyttävästi, koska tuntee itsekin tekevänsä väärin eläimiä kohtaan. Vaikutelma muodostuu hänen itsensä tuntemasta syyllisyydestä ja lampaiden keritystä ulkomuodosta, koska eläinten käytös ei muuten kerro pelosta tai ahdistuksesta. Vasta teuraalle vietävä karitsa alkaa hätääntyä, kun sitä pidetään paikallaan.

Varpulle eläimen teurastaminen on vaikea kokemus. Varpu on kiitollinen mummonsa ohjaavasta otteesta, mutta on silti järkyttynyt. Hänen näkemyksensä vaihtoehtoisista elämäntavoista sivuutettiin lapsellisina. Vaikka Varpu yritti toimia vakaasti ja harkiten, tunsikin hän eläimen tappamisen voimakkaan negatiivisena kokemuksena. Tähän vaikutti osaltaan tapa, jolla Varpu tunsikin eläimen kasvavan ahdingon. Eläimen osat hyödynnetään mahdollisimman tarkasti ja silloin Varpu myös ajattelee karitsaa maukkaana juhlaruokana. Ristiriitaisten ajatusten jälkeen Varpu on edelleen järkyttynyt teostaan, vaikka Mallu ja muut vaikuttavat tyytyväisiltä.

Karhun hyökkäyksen jälkeen Varpu saa eteensä vaikean tehtävän. Hänen on lähdettävä hakemaan tietäjä Matelin avuksi. Varpu on taivaltanut yksin yön läpi järkyttyneenä ja peloissaan kohti tietäjän mökkiä. Reitti on hänelle entuudestaan tuntematon ja eksymisen vaara pimeässä metsässä on todellinen, mutta hän on onnistunut suunnistamaan ohjeiden mukaisesti. Yöllä Varpu on kuvitellut metsän yrittävän estää hänen kulkuaan. Päivän nouseminen antaa myös Varpulle toivoa perille löytämisestä.

Jylhä rotkomaisema sai Varpun pysähtymään ja tuijottamaan ihmeissään. Hän oli melonut isän haapiolla alavirtaan ja jatkanut sitten itään aukeavan lahden pohjukkaan saakka. Sen jälkeen Varpu oli taivaltanut pimeässä metsässä kohti Yörnin äijän mökkiä toivoen olevansa oikealla reitillä. Korkeat puut peittivät tähdet näkyvistä, joten niiden perusteella oli vaikea suunnistaa. Nyt jyrkässä kalliiossa avautuva rotko kuitenkin osoitti hänen olevan matkalla oikeaan suuntaan. Varpu huokaisi helpotuksesta.

Hänen reittinsä ei kulkenut rotkon läpi – onneksi, sillä rotkossa asui varmasti väkevä haltija. Se oli paikka, jossa tietäjän voisi kuvitella tekevän taikojaan. Kapea rotko halkoi Varpun oikealla puolella kohoavaa kalliota siten, että rotkon molemmat seinämät nousivat pystysuorina ainakin kolmenkymmenen kyynärän korkeuteen. Oli kuin jylhä kallio olisi joskus revennyt kahtia. Paikka oli sekä kauneudessaan mykistävä että salaperäisyydessään pelottava. [--]

Onneksi aurinko oli vihdoinkin noussut. Varpu oli ollut todella peloissaan koko alkumatkan. Soihdun Varpu oli sytyttänyt jo melomaan lähtiessään, sillä hän oli pelännyt, että vene olisi muuten osunut karille. Sitten hän oli kävellyt soihdun valossa jonkin aikaa, mutta se oli palanut loppuun ennen aamun sarastusta. Sen jälkeen Varpusta oli tuntunut kuin koko öinen metsä olisi yrittänyt sulkea hänet pimeään syleilynsä. Lisäksi hän oli ollut kuulevinaan karhun murahduksen meloessaan veneellä läheisen saaren ohi ja oli siitä asti kuvitellut valtavan pedon seuraavan häntä. Kaunis syysaamu helpotti hieman Varpun oloa ja antoi hänelle uskoa retken onnistumisesta. (JS, 153.)

Samaan tapaan kuin Heiska, väsymys ja määränpään saavuttamisen epävarmuus saavat Varpun epätoivoiseksi sekä tekevät kuljetun matkan arvioimisen vaikeaksi. Tuntemattomassa maastossa ja väsyneenä Varpu tuntee metsän vierauden ja pelottavuuden uudella tavalla. Aamun valkeneminen on Varpulle helpotus ja rotkon löytäminen kertovat hänen olevan oikealla reitillä. Syksyinen jylhä maisema on myös kaunis ja antaa toivoa. Matkattuaan yön ja päivän Varpu löytää tietäjän, juuri kun on hän luopumaisillaan toivosta. Varpun rohkeuden ansiosta tietäjä saapuu ajoissa sulkemaan Matelin haavat. Raskaan matkan jälkeen Varpu seuraa tietäjän parannustoimia uupuneena. Tietäjä hoitaa itse vamman seisauttamalla vuotavan veren ja ompelemalla haavan umpeen. Yhtä tärkeänä esitetään vammojen synnyn tunteminen ja hoitaminen loitsun sekä taikaesineiden avulla. Vammojen parantamisessa oli suomalaisessa kansanuskossa tärkeässä osassa vamman aiheuttajan tunteminen ja tiedetyksi tekeminen, jotta parantaja voi ottaa vammasta ylliotteen. Parantamisessa auttoivat myös vamman syntyyn liittyvät tietäjän välineet, tässä tapauksessa karhun eri osat. (Pulkkinen 2014, 328; 330.) Varpu on selvinnyt karhun hyökkäyksestä ja selviytynyt hänelle jääneestä vaikeasta tehtävästä. Hän ei kysele tietäjältä karhun hyökkäyksestä lisää, eivätkä Juko ja Heiska kerro omaa osuuttaan lappalaisten kanssa kahakoinnista.

Mielon menetyksen ja osin miesten salailun takia köyryn vietto sujuu ristiriitaisen tunnelman vallitessa. Varpunkin mielestä vanhaa tapaa on kunnioitettava, koska se osoittaa kunnioitusta suvun vainajia kohtaan sekä ennustaa tulevan vuoden toimeentuloa:

Varpu meni karsinan puolelle heittääkseen muutaman puun kiukaan pesään. Köyriä varten oli kiukaan vierelle pinottu parhaita koivuklapeja, jotka lämmittivät enemmän ja savuttivat vähemmän. Myös saunan kiukaassa poltettaisiin tänään pelkästään koivua. Vaikka elämä olikin muuten niukkaa ja säännösteltyä, elettiin köyrinä niin yltäkylläisesti kuin mahdollista. Siten turvattiin parempi toimeentulo seuraavalle vuodelle. Se ei tuntunut joka vuosi toimivan, mutta kukaan ei epäillyt vanhojen tapojen merkitystä. (IS, 219.)

Juhlaa varten valmistellaan aikaa rentoutumista, syömistä sekä yhdessäoloa varten ja tilan eläimillekin annetaan parasta tarjolla olevaa ruokaa, kuten ruisleipiä heinien ja jyvien lisäksi. Karhun hyökkäyksen jäljiltä kaikki ovat surullisia. Erityisesti Mateli on vihainen ja hautoo itsetuhoisiakin ajatuksia. Varpun mielestä itsetuhoiset ajatukset ovat kuitenkin epäoikeudenmukaisia muuta perhettä kohtaan, varsinkin kun Varpu peloistaan huolimatta hakee avun Matelille. Varpu aavistelee, että hänen vastuunsa tulevat kasvamaan entisestään Matelin toipumisen aikana. Varpulla on vahva velvollisuudentunto ja hän kunnioittaa elämää.

Köyrin aikana on kunnioittavaa syödä hyvin ja tarjota ruokauhreja haltioille sekä valmistaa ateria ja sauna suvun vainajille (Pulkinen 2014, 105). Varpukin maistaa teurastamaansa köyriammasta ja nauttii sen mausta, joskaan ei syö sitä yhtä innolla kuin muut.

Alakuloisen tunnelman varjostaman köyrin jälkeen Varpu hoitaa eläimiä, kuten hänen arkisiin tehtäviinsä kuuluu:

Tietäjän lähdön jälkeen Varpu vietti aamupäivän ruokkien eläimiä, jotka olivat joutuneet köyrin jälkeen palaamaan takaisin vaatimattomaan ruokavalioon. Hevoselle hän tarjosi heinää, lampaille lehdeksiä, lehmille apetta ja kanoille jyviä. Vasikka oli ollut tarkoitus teurastaa köyrin jälkeen, mutta se oli jätetty henkiin, sillä Jooperin kuoltua talvivarastot riittäisivät elättämään yhden ylimääräisen eläimen. Nuori lehmä maiskutti tyytyväisenä lämmintä apetta ja pysytteli emonsa lähetyvillä. Harmi, ettei se ollut härkä, sillä kaksi lehmää eivät voisi poikia keskenään. Nyt heidän oli vain toivottava, että Kirjakko olisi tiineenä ja synnyttäisi tulevana keväänä jälkeläisen, josta kasvaisi tilalle uusi härkä. Jos niin ei kävisi, heidän täytyisi ehkä ryhtyä hieromaan kauppa naapuritalojen kanssa. He olivat viime vuosina pyrkineet siihen, että sekä lemmiä että lampaita olisi molempia aina kaksi täysikasvuista – uros ja naaras. Syntyvät poikaset teurastettiin syksyllä. (IS, 243.)

Varpu on hyvillään, että runsaan eräsaaliin ja riittävien talvivarastojen takia karjaa ei tarvitse teurastaa tänä syksynä enempää. Varpu myös toivoo, että Kirjakko olisi tiineenä. Varpun ymmärtää kotieläinten pidon tilan toimeentulon kannalta, mutta Varpulle kotieläimet ovat arvokkaita itsessään. Työt tilalla jatkuvat rakennusten korjaamisella ja pian näkyvät jäljet karhun hyökkäyksestä on korjattu.

Ensilumen aikaan Ylli Montaneuvonen saapuu tilalle ja kertoo Jukolle löytämästään karhun talvipesästä. Varpu innostuu uutisesta, koska se tarkoittaa matkaa karhunpeijaisiin Montaneuvosen tilalle. Nämä ovat myös ensimmäiset peijaiset, joihin Varpu pääsee

osallistumaan. Sinne kokoontuvat karhunmetsästäjät perheineen ja Varpu tutustuu Perttu Remeksisen tyttäreen, Metuun. Varpun toive uusien ystävien saamisesta alkaa käydä toteen ja he viihtyvät hyvin yhdessä. Kaatoa edeltävänä iltana tunnelma on juhlava, kun tietäjä laulaa runoja karhun synnystä. Tietäjä kertoo karhun synnystä pirttiin kokoontuneille vieraille: “Eläimen ja inhimillisen lisäksi karhu on myös hyvin erityinen ja väkevä olento. Se on osa metsän salaperäistä maailmaa, aivan kuin maahiset ja metsänhaltijat.” (IK, 270.) Tietäjä laulaa lisäksi runoja karhun synnystä. Runot tekevät Varpuun syvän vaikutuksen:

Väristys kulki Varpun lävitse, kun hän pakotti itsensä irtaantumaan epätodellisesta maailmasta. Hänen oli vaikea enää nähdä karhua pahana olentona. Se oli ihmeellisen alkuperänsä ja vaarallisen olemuksensa vuoksi edelleen etäinen ja pelottava mutta nyt myös hieman tutumpi ja ymmärrettävämpi. Isäkin näytti hämmentyneeltä ja räpytteli silmiään. Ehkä laulu oli saanut hänetkin ajattelemaan uudella tavalla. (IS, 271.)

Varpun tuntema viha väistyy kunnioituksen täyttäessä hänen mielensä. Karhun synnyn tunteminen on metsästykseseen liittyvä tapa suomalaisessa kansanuskossa. Kuten taudin tai vamman syntyperän tunteminen auttoi vamman parantamisessa, katsottiin syntytarinan tuntemisen antavan metsästäjille yliotteen voimakkaasta vastustajasta. Tietäjän esittämässä syntymyytissä karhun syntyperä on taivaallinen:

Otsoseni ainoseni
Miss’ on otso synnytelty?
Tuoll’ on otso synnytelty
Mesikämmen käännetylty
Ylähällä taivoisessa
Otavaisen olkapäillä. (IS, 270.)

Myytti taivaasta lasketusta karhusta on pyyntikulttuurin ajalta perintönä säilynyttä tietoa. Viljelyn ja vakiintuneen asutuksen aikana karhua pidettiin myös karjaa uhkaavana haittaeläimenä. (Pulkkinen 2014, 218.) Karhun kohtelussa ensisijaista on kunnioitus vanhan tavan mukaan. Karhua on myös syytä pelätä ja pitää uhkana, mutta yksinomaan vainoamisen katsotaan olevan väärin. Tärkeä on myös tietäjä esimerkki yhteisön hengellisenä johtajana. Varpu kunnioittaa tietäjää ja näin hänen on helpompaa nähdä suhtautua karhuun uudella ymmärtäväisemmällä tavalla. Näin Varpu ymmärtää oman näkökulmansa rajallisuuden tilanteessa, joka on poikkeuksellinen. Peijaisten aikana Varpu seuraa menoja tarkkaavaisesti ja on tyytyväinen, kun Juko kiittää puheessaan kaikkia kaatoon osallistuneita yhteistyöstä.

Juhlien jälkeen ja talven kylmimmän ajan väistyttyä Leppävirran naiset järjestelivät kokoontumisen Ihalempisten tilalle. Tarkoituksena on kokoontua yhdessä valmistamaan käsitöitä ja viettämään vapaa-aikaa yhdessä:

Käsityöt, hyvä ruoka, sauna ja kappaus. Se kaikki kuulosti Varpusta hyvältä, vaikka hän ei kupparin palveluksia kaivannutkaan. Tämä oli kuitenkin kaivattu tilaisuus paeta arjen rutiineja. Erityisen mielissään hän oli tilaisuudesta tutustua paremmin Metuun ja Sateeseen, jota hän ei ollut aiemmin tavannut. Nuoret kerääntyivätkin samaan nurkkaan, kun naiset alkoivat kaivaa esiin mukanaan tuomiaan keskeneräisiä käsitöitä.

”Ooh, tuo on todella hieno!” kuului Metun ihaileva kommentti.

Varpu hymyili tyytyväisenä. Hän nosti mustaa nelikulmaista vaatekappaletta paremmin näkyville. Se oli tehty heidän mustakarvaisen pässin juoheasta kesävillasta, ja reunoja pitkin kulki koristenuha, jonka kudoksessa tumma ja vaalea villa sekä värjätty keltainen vuorottelivat kauniisti.

”Tuleeko siitä hartiavaippa?” Sade kysyi. ”Musta väri on erikoinen valinta, mutta se näyttää sievältä.”

Nyt molemmat tytöt huokailivat ihastuksissaan. Varpu tiesi, että hän oli tekemässä poikkeuksellista vaatekappaletta. Kahdesta vaipasta yhdistämällä tehty olkainhame ei ollut uusi keksintö, mutta mustavalkoista sellaista Varpu ei ollut nähnyt milloinkaan aiemmin. Hän oli saanut ajatuksen jo syksyllä ihaillessaan pässin kiiltävän mustaa ja karitsan pehmeän valkoista villaa. Hihatton olkainhame toimisi talvella hyvin aluspaidan päällä, mutta kesällä sitä voisi mainiosti käyttää sellaisenaan. Ennen kaikkea Varpu halusi pukea uuden vaatteensa kesäjuhille, joihin ei ollut enää kovin pitkä aika. Hän tiesi, että erikoinen vaatekappale herättäisi siellä huomiota.

Varpu tunnusteli tummanruskeaa karvaa, joka tuntui ihanan tuuhealta. Hän ihastui kenkiin ja päätti vakaasti hankkia vielä joskus vesikonnahkaiset talvikengät. (IS, 341–342.)

Varpun hartiavaipan synty on yhdistelmä kotitilan lampaiden väritystä ja hänen omaa luovuuttaan. Käsitöiden lisäksi ja vapaa-ajan lisäksi Varpu pääsee viettämään aikaa ikäistensä seurassa, mitä hän on toivonut jo pitkään. Sihvon ja Kittin tytär Sade, Metu ja Varpu ystäväystyvät, ja Varpu ei tunne oloaan niin yksinäiseksi. Lisäksi Varpu oppii uutta yrteistä ja puhdistamiseen käytetyistä aineista Siina Ihalempiseltä. Naiset saunovat ja hemmottelevat itseään hoitavilla yrteillä sekä arkista monipuolisemmalla ruokatarjoilulla.

Ennen paluumatkaa Mateli ehdottaa seuraavan talven kokoontumisen paikaksi heidän pirttinsä, joka sopii kaikille. Paluumatkaa naiset lähtevät taistamaan hiihtäen kohti Rautaparran tilaa. Varpu johtaa hiihtäjien ryhmää, koska tuntee reitin parhaiten. Kosken ylittävillä pitkospuilla kiivaana naisena tunnettu Kitty suistuu virtaan ja menettää matkatavaransa veden

vietäväksi. Vihastunut Kitti kiroaa koskenhaltijan, joka on vastoin sopivaa käyttäytymistä haltijoita kohtaan. Rangaistukseksi koskenhaltija kätkee matkaa jatkavat naiset metsänpeittoon:

He lähtivät neljästään hiihtämään, mutta Varpu ei ollut varma edes siitä, olivatko he menossa oikeaan suuntaan. Oltiin niin lähellä kotia, että hänen olisi todella pitänyt tuntea tämä alue. Vastaan olisi pitänyt tulla jatkuvasti tuttuja puita, kiviä ja kantoja, mutta nyt kaikki näytti vieraalta. Varpu pelkäsi, että metsä oli kääntänyt hänen silmänsä ja peittänyt tutut maisemat häneltä. Hän oli kuullut, että sellaista saattoi tapahtua. (IS, 364.)

Vaikka reitti on Varpulle tuttu, ei hän tunnista enää maisemaa. Varpu hätäntyy, kun yksi kerrallaan matkalaiset hänen takaansa katoavat metsään. Lopulta Varpu vaipuu itsekin peloissaan hangelle ja alkaa upota maan sisään:

Hitaasti Varpu painui yhä syvemmälle. Lopulta vain hänen päänsä, vasen kylkensä ja kätensä olivat näkyvissä. Varpu tiesi, että hän oli saapunut paikalle hiihtämällä ja että hänen olisi pitänyt kyetä nousemaan ylös. Jostain syystä hän ei kuitenkaan pystynyt tekemään niin. Hän ei siitä huolimatta ollut enää peloissaan, vaan omituinen rauhallisuus oli vallannut hänet. Ympärillä oleva metsä oli todella hiljainen, ja hänen oli hyvä olla.

[--]

Hän kuuli myös syviä huokauksia, joita lumikerroksen peittämät ja talven jäädyttämät puut toisinaan päästivät. Metsä hänen ympärillään oli hiljainen ja rauhallinen, mutta se ei ollut täysin liikkumaton. Varpu ymmärsi, että vain hänen aikansa oli pysähtynyt. Hän oli jähmettynyt jonnekin ihmisten maailman ja metsän salaperäisen maailman rajalle, eikä hän osannut kurotta kumpaankaan suuntaan. (IS, 366; 368.)

Vaipeudessaan maahan Varpu tuntee metsän elon uudella ja voimakkaammalla tavalla kuin koskaan aikaisemmin. Hänen olonsa on hyvä ja rauhallinen yhteydessä metsään, eikä metsänpeittoon joutumista voi vastustaa väkisin. Hiljaisuudesta ja pysähtyneisyydestä Varpu vedetään sisään maahisten luolaan kahden maahisen, Kaappoon ja Laaran toimesta. Varpu onnistuu taivuttelemaan maahiset auttamaan hänen metsänpeittoon joutuneita ystäviään. Maahiset opettavat Varpulle loitsuja, joilla metsän eri osiin piilotettuja matkalaisia voi auttaa. Varpun ansiosta kaikki matkalaiset pelastuvat. Maahiset luottavat Varpun tietoon yhden sisäänkäynnin sijainnin heidän luolastoonsa. Varpu oppii näkemään metsän eri osat uudella tavalla ja loitsut metsänpeittoon joutuneiden vapauttamiseen. Lisäksi hän saa muodostettua luottamuksellisen suhteen Kaappoon ja Laaran kanssa.

Varpu osallistuu yhdessä muiden kanssa kevään suuriin työrupeamiin; hauen kalastukseen verojen kattamiseksi ja huhtien polttamiseen. Vaikka Varpu ei pääse veronkantomatalle ja Juvalle, koittavat lopulta alkukesän Ukon vakkajuhlat. Varpu tutustuu juhlilla uusiin ihmisiin ja Ukon vakkajuhlien viettoon. Hedelmällisyyttä toivovat juhlat ovat

suuret iloiset juomingit, joissa ihmiset laulavat, soittavat ja tanssivat. Varpu nauttii jälleen uusiin ihmisiin tutustumisesta ja erityisesti Hermo-nimiseltä pojalta saamastaan huomiosta. Varpu myös ymmärtää retken aikana, että monilla hänen ikäisillään kylässä asuvilla nuorilla ei ole katsottu tärkeäksi opettaa samoja luonnossa selviytymisen taitoja, joita Juko on opettanut myös Varpulle. Varpu on myös osoittanut hallitsevansa jousiammunnan taidon. Varpun kokemus ja vaikeista tilanteista selviäminen ovat tuoneet hänelle itsevarmuutta. Vakkajuhlien jälkeen kotitilakin näyttäytyy hänelle ahdistavan ja rajoittavan sijaan tuovan hänelle monia tärkeitä asioita:

Kukkulan laelta aukeava tuttu näky sai Varpun hymyilemään. Malkakattoinen päärakennus ja turvekattoiset ulkorakennukset odottivat heitä entisillä paikoillaan pienen kirkasvetisen lammen takana. Keskellä pihaa oli pyöreä keittokota ja suuri koivu, jonka isä ainoana puuna oli jättänyt pihapiiriä hallitsemaan. Pihaa ympäröivät vanhat huhdat kasvoivat nyt niittyinä heinää kotieläinten tarpeisiin. Niittyjen takana oli paraikaa käytössä olevia huhtia ja niiden takana ikivanhaa havumetsää, joka vetäytyi vuosi vuodelta kauemmaksi. Takaoikealla näkyvä sauna oli ollut muutamia vuosia sitten vielä puiden kätköissä. Lämmin tuuli puhalsi auringon vaalentamat hiukset Varpun kasvoille hänen katsellessaan kotitilaansa. (JS, 681.)

Tila on muuttunut avarammaksi, mutta Varpu on edelleen harmissaan sen eristyisyydestä. Kesällä hänellä ei myöskään ole yhtä hyvin mahdollista viettää aikaa kotieläinten kanssa, joten hän viihtyy enemmän yksin tehtävien töiden parissa.

Varpun suhtautuminen eläimiin on empaattisempi kuin Heiskan ja Tenhon. Tarinan aikana Varpu huolehtii eläimistä parhaansa mukaan ja puolustaa eläinten oikeutta hyvään elämään. Jopa karhun hyökkäyksen jälkeinen pelko ja viha muuttuvat peijaisissa kunnioitukseksi. Varpu on velvollisuudentuntoinen ja arvostaa yhteisöllisyyttä, vaikka omien perheenjäsentensä kanssa Varpu saattaa riidellä. Hänellä ei myöskään ole samanlaisia mahdollisuuksia suunnitella toivomaansa tulevaisuutta etäisestä kodistaan käsin kuin Heiskalla ja Tenholla. Eniten hän nauttii olostaan ystäviensä kanssa ja kotieläimiä hoitaessaan.

4 PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkimuksessa olen analysoinut *Ikimetsien sydänmailla* päähenkilöiden luontosuhteiden sisältämää ekologista viisautta ja tarkastellut henkilöhahmojen suhdetta ekologiseen viisauteen. Seuraavaksi esittelen analyysin tulokset, jonka jälkeen arvioin tutkimuksen onnistumista. Lopuksi esittelen mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita.

Heiskan luontosuhde jäsentyy paljon viljelytyöhön ja metsästyksen kautta. Heiskan ajatukset luonnosta ja eläimistä kytkeytyvät niistä saatavaan hyötyyn. Toimeentulon lisäksi Heiska haluaa todistaa kuuluvansa aikuisten miesten joukkoon. Heiska kuitenkin oppii virheiden ja takaiskujen kautta, että on olemassa tarpeetonta ja epäoikeudenmukaista varallisuuden kerryttämistä. Heiskan ei ole kuitenkaan helppoa omaksua tätä, koska se tarkoittaa, että hän joutuu myös luopumaan hänelle arvokkaasta ketunnahasta, vaikka sen arvo perustuu rikkaiden turhamaisuuteen. Heiska kuitenkin oppii kuitenkin paremmin arvostamaan kokemusta, aineetonta vaurautta. Heiska myös oppii yhteistyön merkityksellisyydestä, rehellisyydestä ja luottamuksen tärkeydestä. Oman etunsa sijaan Heiska alkaa ymmärtää yhteisen edun olevan arvokkaampi asia.

Heiska edustaa suhtautumista luontoon hyödyn saannin näkökulmasta, kun taas Tenho edustaa luontoyhteyttä hengellisyyden kautta. Tenholla on sisäsyntyinen yhteys haltioihin, jota hän oppii hyödyntämään. Hän toivoi ensin voivansa olla enemmän kuin vanhemmat sisaruksensa. Ruumiillinen heikkous painoi raskaasti Tenhon mieltä ja erotti hänet Heiskasta ja Varpusta. Tenhon itsetunto kuitenkin koheni, kun hän alkoi huomata omat vahvuutensa magiaan liittyvissä asioissa. Erityisen ystävällinen suhde Tenholla on kodinhaltijoihin ja karhun henkeen, jotka molemmat auttoivat häntä lukuisissa tilanteissa. Tenho ei vihannut karhua, vaikka pelkäsi sitä ja joutui suremaan sen hirmuisia tekoja. Tenho haluaa oppia luonnosta, haltijoista, hengistä ja loitsuista, mutta välillä hän tiedonjanssaan on ajattelematon ja uhkarohkea. Tenhon käyttäytymistä ohjasi vahvasti perheen etu ja perheen parhaaksi tehtävät asiat. Vahvimmat hänen taioistaan syntyivät, kun hän halusi puolustaa perhettään. Tenho sai kaipaamaansa vastuuta ja erityisen mahdollisuuden ryhtyä arvostetun tietäjän oppilaaksi.

Varpu puolestaan on eläinrakas ja haluaa pitää kaikista eläimistä hyvää huolta. Varpulle eläimet ovat luovuuden lähde ja turva. Hän haluaa kunnioittaa kotieläinten oikeutta hyvään elämään. Karitsan teurastaminen on Varpulle vaikea tilanne ja hän tuntee syyllisyyttä nuoren pääsin elämän päättämisestä. Kotieläinten säännöllisestä teurastamisesta huolimatta Varpu kiintyy niihin yhtä syvästi ja tuntee menetyksen raskaana. Eläinten väistämätön kohtalo ei vähennä Varpun huolenpidon tahtoa. Yksinäisyydestä kärsivälle Varpulle eläimet ovat tärkeitä ystäviä eristäytyneen elämäntavan tasapainona. Varpun on vaikeata olla tyytyväinen elämäänsä syrjäisellä Leppävirralla. Varpu saa kuitenkin läheltä myös ystäviä, jotka helpottavat hänen oloaan.

Luonto näyttäytyy kaikille päähenkilöille lempeänä, kauniina, kiehtovana ja turvallisena, vuoroin taas pelottavana, vieraana, vihamielisenä ja epämiellyttävänä. Luonnon vieraus ja vihamielisyys on usein seurausta ihmisten epäviisaasta käyttäytymisestä. Ihmisen elämä Leppävirralla muodostuu teoksessa neuvotteluksi tämän oikeuksista metsän keskellä, jossa toisilla on sananvaltaa ja neuvottelumahdollisuuksia on enemmän. Luonto ei ole täysin vihamielinen tai täysin suopea. Viljelijöiden tekemät raivaukset eivät riko luonnon tasapainoa laajuudellaan, vaikka kaskiviljelyn luontoa muokkaavaa vaikutusta tarkastellaan teoksen maisemien kautta. Silti teoksessa on vahvana käsitys metsien laaja-alaisuudesta ja riittävydestä. Vain epärehellisten ihmisten halu sortaa kovalla työllä ansaittua elantoa on läsnä. Kaikki eivät halua sitoutua työhön, vaan väkivalloin viedä sen tuoton. Luonnon ja eläinten oikeuksien edistäminen on teoksessa enimmäkseen rituaalista toimintaa, joka kunnioittavat ihmiselle tärkeimpiä ja vaikuttavimpia eläimiä. Varsinaiselle luonnonvarojen suojelemiselle ei vaikuta teoksessa olevan tarvetta. Kohtuullisuus syntyy varautumisesta tulevaisuuteen ja selviytymisen kannalta tärkeiden resurssien turvaamisesta. Henkilöhahmojen kautta tarkastellaan analyysini mukaan ekologista viisautta monista näkökulmista. Vaikka teos sijoittuu historialliseen ajanjaksoon ennen ympäristökriisien aikaa, pohditaan teoksessa materian arvon määräytymistä, sosiaalista epäoikeudenmukaisuutta ja erilaisia tapoja suhtautua luontoon.

Hypoteesini yksipuolisen ongelmattomista luontosuhteista osoittautui osin vääräksi. Yhtäältä päähenkilöiden täytyi kasvaa viisaampaan käyttäytymiseen, eikä tämä ollut yksiselitteisen ongelmattomaa rinnakkaiseloa. Erityisesti Heiska toimi epäviisaasti ja itsekkäästi metsästysretkellä. Myös Tenho otti tarpeettomia riskejä etsiessään uutta tietoa ympäristöstään. Varpu ei samalla tavalla ota suuria riskejä, mutta ajoittain hänen tapansa kohdella

perheenjäseniään on kivuliaan suorasanainen. Varpun luontosuhde on kuitenkin päähenkilöistä herkin tunteiden tasolla. Varpu on empaattinen kaikkia eläimiä kohtaan, mitä voidaan pitää edellytyksenä ekologisesti viisaalle luontosuhteelle. Kasvua tapahtui virheiden ja epäviisaiden ajatusten jälkeen. Tarinan ajassa vuosi on myös suhteellisen lyhyt aika tarkastella muutosta luontosuhteessa, mutta päähenkilöiden kannalta tämä tarkasteltava vuosi sisälsi monia merkityksellisiä kokemuksia. Päähenkilöt joutuivat ja pääsivät oppimaan uutta sekä selviytymään odottamattomista tilanteista. Toisaalta teoksessa kuvattujen luontosuhteiden ongelmat olivat ratkaistavissa rituaalisilla toimilla, jotka tunnustavat esimerkiksi saaliseläinten arvokkuuden ja ilmentävät kunnioitusta. Ihmiset eivät rikkoneet luonnon sääntöjä niin kauan kuin säilyttivät kunnioittavan ajattelutavan. Yhteisöllisyys, tasapaino luonnon kanssa ja kohtuullisuus olivat ekologisen viisauden piirteitä, jotka esiintyivät teoksessa. Ennalta esitetty jaottelu toisaalta osoittautui liian yksinkertaiseksi, koska se ei huomionut riittävästi erilaisia tapoja esittää näitä arvoja. Tutkimusaineistossa yhteisöllisyydessä tasaisen vastuun jakamisen sijaan, nousi esiin tapa haalia vastuuta itselleen ja olla näin mahdollisimman tärkeä osa yhteisöä. Kohtuullisuus voi olla myös osin olosuhteisiin mukautumista ja tulevaisuuden turvaamista. Tasapainon käsite myös osoittautui ongelmalliseksi, koska esimerkiksi taloudellisten asioiden ollessa tasapainossa sosiaaliset suhteet ja ihmisten jaksaminen voi olla täysin epätasapainossa. Samoin tasapainon ylläpitäminen luonnon kanssa oli rituaalien varassa ja ihmisten välisten suhteiden varassa.

Ekologisen viisauden tutkimiseen kirjallisuudessa on mielestäni syytä syventyä laajasti. Taiteen avulla välitetyt luontonarratiivit on syytä asettaa kriittiseen tarkasteluun, koska ne voivat muistuttaa ihmisiä luonnon arvokkuudesta ja kestävän elämäntavan tärkeydestä, mutta ne voivat suunnata huomion ongelmista idealisoituihin kuvauksiin (Hiltunen ym. 2020, 13).

Ikimetsien sydänmailla on laajan teossarjan ensimmäinen osa ja käsittää vuoden tapahtumat. Tässä mielessä yhteen teokseen keskittyvä tutkimus tarjoaa vasta keskustelunavauksen teossarjan luontosuhteiden käsittelyyn. Mahdollisen jatkotutkimusaiheen voisi tarjota luontosuhteiden kehittyminen sarjan jatko-osissa. Monet kiistat ja vihamielisyydet jäivät tarinassa avoimiksi samoin kuin henkilöhahmojen tulevaisuudensuunnitelmat. Onko heimojen välinen yhteistyö mahdollista kaunan ja oman edun tavoittelun keskellä? Puhkeaako yhteisöön uusia yllättäviä ristiriitoja? Millaisten haasteiden edessä vanhat vihamiehetkin saataisiin toimimaan yhteisen päämäärän puolesta? Luontosuhteiden ja ekologisen viisauden

tutkimusta on syytä myös ulottaa laajasti kirjallisuuden eri genreihin ja näin osallistua keskusteluun kirjallisuuden välittämistä luontosuhteista.

Yhtäältä voivat vaikuttaa ja haluavat aktiivisesti vaikuttaa säätelmiöihin, luontokappaleisiin sekä haltijoihin niiden taustalla. Toisaalta jatkuva epävarmuus olosuhteista, aktiivisesta toimista huolimatta. Lopulta taioista ja uskomuksista huolimatta päätös toimia jää ihmiselle. Ei ole olosuhdetta, joka suoraan kukistaisi ihmisen, vaan oikea tai väärä valinta, onnistuminen tai epäonnistuminen, määrittävät selviytymisen.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

Kamula, Mikko 2017: *Ikimetsien sydänmailla*. Helsinki: Gummerus.

Tutkimuskirjallisuus

Buell, Lawrence 1995: *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*. Cambridge MA: Belknap Press of Harvard University Press.

Cantell, Hannele. Aarnio-Linnanvuori, Essi & Tani, Sirpa 2020: *Ympäristökasvatus: Kestävän tulevaisuuden käsikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Garrard, Greg 2012: *Ecocriticism. The New Critical Idiom*. 2. painos. Lontoo: Routledge.

Haila, Yrjö 2003: Erämaa ja luontoajattelun moninaisuus. Teoksessa *Luonnon politiikka*. Toim. Yrjö Haila ja Ville Lähde. Tampere: Vastapaino. 174–204.

Hiltunen, Kaisa; Björklund, Heidi; Nurmesjärvi, Aino; Purhonen, Jenna; Rainio, Minna; Säaskilahi, Nina & Vallius, Antti 2020: Tale(s) of a Forest—Re-Creation of a Primeval Forest in Three Environmental Narratives. *Arts*. 9 (4) 125.
<https://doi.org/10.3390/arts9040125>. (Viitattu 31.5.2021)

Häkkinen, Kaisa 2012: Kielitiede. Teoksessa *Monitieteinen ympäristötutkimus*. Toim. Karoliina Lummaa, Mia Rönkä ja Timo Vuorisalo Helsinki: Gaudeamus. 73–78.

Isomaa, Saija & Lahtinen, Toni (toim.) 2017: *Pakkovaltiosta ekodystopiaan: Kotimainen nykyydystopia*. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston Suomen kielen, suomalaisgrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.

Korteniemi, Kimmo 2009: Paul Shepard ja ekologinen primitivismi. Teoksessa *Vihreä teoria: Ympäristö yhteiskuntateorioissa*. Toim. Ilmo Massa. Helsinki: Gaudeamus. 167–190.

Lahtinen, Toni 2012: Kirjallisuudentutkimus. Teoksessa *Monitieteinen ympäristötutkimus*. Toim. Karoliina Lummaa, Mia Rönkä ja Timo Vuorisalo. Helsinki: Gaudeamus. 79–84.

Lahtinen, Toni & Lehtimäki, Markku 2008: Johdatus ekokriittiseen kirjallisuudentutkimukseen. Teoksessa *Äänekäs kevät: Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Toim. Toni Lahtinen ja Markku Lehtimäki. Helsinki. SKS. 7–28.

Lummaa, Karoliina 2017: Antroposeeni: ihmisen aika geologiassa ja kirjallisuudentutkimuksessa. *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti*, 2017(1), 68–77.

Luonto. Kielitoimiston sanakirja. 2020. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/luonto> (Viitattu 31.5.2021)

Luttinen, Jaana 2012: Metsän haltuunotto ja metsästäjien yhteistyö. *Teoksessa Ihminen ja metsä – kohtaamisia arjen historiassa*. Toim. Heikki Roiko-Jokela Helsinki: Metsäkustannus, 71–74.

Palmer, Joy A. 1998: *Environmental education in the 21st century: Theory, practice, progress and promise*. Lontoo: Routledge.

Pulkkinen, Risto 2014: *Suomalainen kansanusko: Samaaneista saunatonntuihin*. Helsinki: Gaudeamus.

Salonen, Arto O. 2013: Ekososiaalinen sivistys kulttuurin kulmakiveksi. Teoksessa *Kestävä kasvatusta: kulttuuria etsimässä*. Toim. Paula Toivanen ja Marja Laine. Helsinki: Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura. 40–59.

Salonen, Kirsi 2010: *Mielen luonto: Eko- ja ympäristöpsykologian näkökulmia*. Helsinki: Green Spot.

Silvasti, Tiina 2014: Sisällönanalyysi. Teoksessa *Polkuja yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen*. Toim. Ilmo Massa. Helsinki: Gaudeamus. 33–48.

Värri, Veli-Matti 2018: *Kasvatus ekokriisin aikakaudella*. Tampere: Vastapaino.

Väyrynen, Kari 2019: *Viisauden haaste: Metafilosofinen johdatus filosofiaan*. Jyväskylä: SoPhi.

Willamo, Risto 2005: Kokonaisvaltainen lähestymistapa ympäristönsuojelutieteessä: Sisällön moniulotteisuus ympäristönsuojelijan haasteena. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.

Williams, Raymond 2003: Luontokäsitykset. Suom. Mikko Lehtonen. Teoksessa *Luonnon politiikka*. Toim. Yrjö Haila ja Ville Lähde. Tampere: Vastapaino. 40–66.

Muut lähteet

Carson, Rachel 1962: *Äänetön kevät*. Suom. Pertti Jotuni. Helsinki: Tammi.

Kamula, Mikko 2018: *Iso härkä*. Helsinki: Gummerus.

Kamula, Mikko 2019: *Tuonela*. Helsinki: Gummerus.

Kamula, Mikko 2021: *Kalevan pojat*. Helsinki: Gummerus.

Kukkoaho, Tiina 2017: Mikko Kamula toteuttaa elämäntyötään. Kulttuurimedia Kuiske. 28.9.2017. <https://kuiske.fi/mikko-kamula-toteuttaa-elamantyotaan/> (Viitattu 31.5.2021)

Luonnonvarakeskus 2021: Metsän jatkuvapeitteinen kasvatus. <https://www.luke.fi/tietoa-luonnonvaroista/metsa/metsanhoito/metsan-jatkuva-kasvatus/> (Viitattu 31.5.2021)

Museoviraston 2017: Museoviraston esitys elävän perinnön kansalliseen luetteloon hyväksyttävistä kohteista opetus- ja kulttuuriministeriölle. 13.11.2017
<https://minedu.fi/documents/1410845/3956635/Esitys+kansalliseksi+luetteloksi.pdf/3232cabc-b-1b6d-492e-9f0c-8f4195f8a55d/Esitys+kansalliseksi+luetteloksi.pdf> (Viitattu 31.5.2021)

STT mediatiedote 2017: Mikko Kamulan komea esikoisromaani Ikimetsien sydänmailla herättää eloon suomalaisen menneisyyden ja mytologian. 23.1.2017
<https://www.stinfo.fi/tiedote/mediatiedote-mikko-kamulan-komea-esikoisromaani-ikimetsien-sydänmailla-herattaa-eloon-suomalaisten-menneisyyden-ja-mytologian?publisherId=3579&releaseId=56154100> (Viitattu 31.5.2021)

Suomen luontomuseo Luston tiedote 2021: Metsän ja ihmisen ikiaikainen suhde on kulttuuriperintöä. <https://lusto.fi/ajankohtaista/metsan-ja-ihmisen-ikiaikainen-suhde-on-kulttuuriperintoa/> (Viitattu 31.5.2021)

Suomen luontomuseo Luston tiedote 2020: Metsäsuhdetutkijat koolla Suomen Metsämuseo Lustolla. <https://lusto.fi/ajankohtaista/metsasuhdetutkijat-koolla-suomen-metsamuseo-lustossa/> (Viitattu 31.5.2021)

Suomen luontomuseo Luston verkkosivut: Metsäsuhteita, Tutkimus. <https://lusto.fi/tutkimus-kokoelmat/metsasuhteita/> (Viitattu 31.5.2021)

TAIDEKO-hankkeen verkkosivut. <https://taideko.org/> (Viitattu 31.5.2021)